

131

Tijding 1992 = 2

Kroniek van de heemkundekring

Het Luickwartier

Het Zuidkwartier betreft het
gebied ten zuiden van Bergen
op Zoom, omfattende de
plaatsen Hoogerheide, Huijbergen,
Ossendrecht, Putte en Woensdrecht.

Tijding 1992 = 2

*Uitgave van de
heemkundekring
Het Luickwartier*

augustus 1992

Tijding 1992-2

Inhoudsopgave	Blz.
Doelstellingen van de heemkundekring "Het Zuidkwartier".	3
Samenstelling bestuur.	4
Van de redactie.	5
Melis Bleck, schout en rentmeester van Woensdrecht, M. Verboven-Cornelissen.	6
Het ontstaan van de militaire vliegbasis in Woensdrecht. Hoofdstuk II uit: "Woensdrecht, vliegbasis en werk, 1930 - 1983" Doctoraalscriptie van drs. M. Kremer.	15
Van wat verdween, deel VIII. Over scharenslijpers en schuurslapers, J. Halters	33
Genealogische Kroniek: Bolders, Groffen, Borremans en Verhaert. Marcel Moors.	47
Errata bij Landgoed "Groote Meer" in Tijding 1992 - 1.	56
Info Werkgroepen	57

Inlichtingen betreffende het lidmaatschap kunnen worden
ingewonnen bij: Mej. M. Bastiaanse
Tulpstraat 11
4645 CS Putte
Tel. 01645 - 2794

Nadruk van, of overname uit "Tijding" van een artikel
of gedeelte(n) daarvan in welke vorm dan ook, is, zon-
der toestemming van het bestuur en de schrijvers der
artikelen, verboden.

De Heemkundekring "Het Zuidkwartier" aanvaardt geen
enkele verantwoording aangaande de stijl of de juist-
heid der artikelen, doch laat deze geheel voor reke-
ning van de ondertekenaars.

DOELSTELLING VAN DE HEEMKUNDEKRING " HET ZUIDKWARTIER"
opgericht 27 maart 1977

De Heemkundekring "Het Zuidkwartier" is een vereniging zonder winstgevende of politieke oogmerken. Ze neemt ten opzichte van alle instanties een neutrale houding aan.

Haar werkterrein omvat het grondgebied der Zuidwesthoekgemeenten.

Zij stelt zich, met inachtneming van het bovenstaande, ten doel:

1. Het bevorderen van belangstelling op heemkundig gebied voor de omgeving door het geven van voorlichting, het organiseren van lezingen, kursussen, ekskursies, tentoonstellingen en andere evenementen.
2. Het beoefenen en ter kennis brengen van de regionale geschiedenis, genealogie, antroponymie, topografie, toponymie, geologie, bodemkunde, waterhuishoudkunde en geomorfologie.
3. Het vastleggen van dialecten, al dan niet overgeleverde verhalen, rijmen, uitdrukkingen, enz.
4. Het stimuleren tot het in stand houden van oude gebruiken, ambachten en folkloristische activiteiten.
5. Het ijveren voor het behoud van waardevolle landschappen en bouwwerken en cultuur-historisch en heemkundig waardevolle zaken.
6. Het uitgeven van een periodiek aan haar leden en andere voorkomende publikaties.
7. Alles te doen of te bevorderen wat in een heemkundig kader te plaatsen valt.

Nieuwe leden kunnen zich opgeven door middel van storting van de jaarcontributie ad f 25,-- ten name van Penningmeester "Het Zuidkwartier" bij de Rabobank te Ossendrecht op nr. 14 05 21 436, of door middel van storting van f 25,-- op gironummer 276 04 67 ten name van Heemkundekring het Zuidkwartier, Aanwas 27, 4641 JE Ossendrecht.

Men kan zich ook rechtstreeks wenden tot één van de leden van het bestuur, die op pagina 4 vermeld staan.

SAMENSTELLING BESTUUR HEEMKUNDEKRING "HET ZUIDKWARTIER".

<u>De heer L. Timmermans</u> Dorpsstraat 55 4634 TN Woensdrecht Tel. 01646-12546.	voorzitter
<u>De heer L. v.d. Bergh</u> Aviolandalaan 29 4631 RP Hoogerheide Tel. 01646-13339	onder-voorzitter
<u>Mej. M. Bastiaanse</u> Tulpstraat 11 4645 CS Putte Tel. 01645-2794	secretaresse interne zaken
<u>De heer J. Halters</u> Stenenhoef 2 4641 CH Ossendrecht Tel. 01647-2854	secretaris externe zaken
<u>De heer A. Mattheussens</u> Aanwas 27 4641 JE Ossendrecht Tel. 01647-2662	penningmeester
<u>Mevrouw M. Beens-van Beeck</u> Koppelstraat 3 4645 RD Putte Tel. 01647-2582	bestuurslid
<u>De heer J. van Loon</u> Kon. Wilhelminastraat 22 4641 GS Ossendrecht Tel. 01647-2781	bestuurslid
<u>De heer A. Suijkerbuijk</u> Bergsestraat 21 4635 RD Huijbergen Tel. 01644-2391	bestuurslid

Losse nummers van "Tijding" zijn verkrijgbaar bij de heer
A. van Pul, Duinstraat 40, 4631 KV Hoogerheide, Tel.
01646-13423.

De afleveringen tot en met 1991 kosten f 7,-- per stuk.
De afleveringen van 1992 kosten f 10,-- per stuk.

VAN DE REDAKTIE

In Tijding 1992-2 wordt een begin gemaakt met een Genealogische Kroniek. De samensteller hiervan is Marcel Moors. Kroniek is misschien niet een titel die de lading helemaal of precies dekt. Toch heeft de redactieraad gemeend deze benaming te gebruiken. De heer Moors gaat uit van een persoon, (man of vrouw) die in de streek tamelijk goed gekend is of gekend is geweest. Vanuit deze persoon gaat hij zover mogelijk terug in het verleden op zoek naar haar of zijn directe voorouders. Voor hen die zelf op onderzoek willen gaan, zijn steeds de namen met het geboortjaar van de kinderen van de genoemde voorouders vermeld. Zo krijgen zij meer houvast.

Het ligt in de bedoeling in elke aflevering 4 familienamen te vermelden.

Een paar jaar geleden heeft een van onze leden, die anoniem wil blijven, schriftelijk waardevolle gegevens ingeleverd over scharenslijpers en schuurslapers. Samen met gegevens, die tijdens gesprekken boven tafel zijn gekomen, is een artikel hierover samengesteld. De foto's zijn gemaakt bij onze zegsvrouwe, die de slijperskruiwagen van haar vader nog steeds vol overgave koestert.

Van de hand van Mevr. M. Kremer treft U de geschiedenis van het ontstaan van de militaire vliegbasis Woensdrecht aan. Aan haar artikel gaat informatie over het hoe en waarom van haar scriptie vooraf. Wanneer U geïnteresseerd bent in haar scriptie, dan kunt U bellen: 01647 - 2854.

Mevr. M. Verboven-Cornelissen ten slotte, verzorgde een bijdrage met als onderwerp: Melis Bleck. Zij werd hiertoe aangespoord door de vele vragen die haar bereikten over hem naar aanleiding van de Melis Blecklaan in Woensdrecht. Mogelijk wordt U via haar bijdrage aangemoedigd zelf de pen ter hand te nemen.

MELIS BLECK, SCHOUT EN RENTMEESTER VAN WOENSDRECHT

In Woensdrecht is een van de nieuwe straten in het uitbreidingsplan aan de Rijzende Weg naar Melis Bleck genoemd: de Melis Blecklaan.

Vaak wordt mij gevraagd wie deze Melis Bleck eigenlijk was. Uit mijn jeugd herinnerde ik mij dat er in het kerkblaadje over werd geschreven. De gegevens hiervoor kwamen uit een artikel dat door de heer K. Sloomans was geschreven in "Ghulden Roos" 15 (1955), pag. 15-41.

Hij baseerde zijn artikel op "Het Memoriaal van Melis Bleck", een archiefstuk in het gemeente-archief van Bergen op Zoom. Het kreeg ook deze titel mee.

Melis Bleck was schout en rentmeester van Woensdrecht van 1528 tot 1541.

DE FAMILIE BLECK.

Vader Meus Meliss. Bleck en moeder Corneli Meus, respectievelijk overleden in 1509 en 1531, hadden de volgende kinderen:

Linken, in zijn verdere aantekeningen door Melis Bleck Stijnken genoemd en geboren op 21 of 22 oktober 1485.

Jacob, geboren op 10 juni 1487.

MELIS, de latere schout, geboren op 9 maart 1491.

Maijken, geboren op 14 oktober 1495.

Neelken, geboren op 5 augustus 1497 en

Maijken, geboren op 4 juni 1501.

Er waren dus twee Maijkens; dit is dus geen vergissing. De familie Bleck was een gezeten Woensdrechtse familie.

HUWELIJKEN EN KINDEREN.

Melis Bleck is vier maal gehuwd geweest.

Wanneer hij meerderjarig is, trouwt hij voor de eerste maal op 8 maart 1513 met Berbel of Barbara Heijndrickx-dochter.

Uit het huwelijk van Melis met Berbel zijn verschillende kinderen geboren:

Meusken, op 1 februari 1514. Hij overleed in 1515.

Meusken, geboren op 21 september 1515.

Lijnken, kwam op 18 augustus 1516. In hetzelfde jaar overleed dit kind en het werd op 19 november begraven.

Heijnken, zag het levenslicht op 21 augustus 1518, maar overleed nog hetzelfde jaar.

Neelken, werd geboren op 27 november 1519, doch overleed in 1521 en werd op 20 mei begraven.

Berbel, de echtgenote van Melis, is inmiddels op 15 december 1520 gestorven.

We stoten hier op het verschijnsel van de zuigelingen- en kindersterfte en voor wat de ouderen betreft op een besmettelijke ziekte (de pest), waaraan in de jaren 1520/1521 veel mensen in West-Brabant bezweken.

In 1523 sloot Melis op 24 november zijn tweede huwelijk met Katharina Wouters. Deze vrouw overleed op 25 maart 1537.

Uit dit huwelijk werden geboren:

Tanneken, op 25 juli 1525. Dit kind overleed elf weken later op 7 september.

Barbara, in oktober 1530. Zij stierf nog in hetzelfde jaar.

Melis, op 16 of 17 september 1527. Er staat geschreven: "op den Woensdach in de quatertimper Lamberti", of zoals elders staat: "Dissendaechs voer de quatertimper Lamberti".

Lijbrecht, geboren op 24 juli ?. Hij overleed te Delft op 24 augustus 1540.

Zijn derde huwelijk sloot Melis Bleck op zondag 29 juli 1537 met Adriana. Zij stierf reeds in juni 1538.

Voor de vierde maal trouwde hij te Dordrecht op 7 september 1539 met een vrouw, genaamd Anna.

Over de beide laatste huwelijken geeft hij geen bijzonderheden.

VADERS ERFDEEL.

Melis kreeg de mogelijkheid een huwelijk aan te gaan, omdat zijn vader in 1509 overleed en hij zich waarschijnlijk verplicht zag diens boerenbedrijf voort te zetten.

Hierbij was een huisvrouw onmisbaar.

Tot het aandeel van "moeder Corneli Meus" behoorde de "steste int dorp", een kleinere hoeve, waar ze gingen wonen, plus nog een aantal andere gronden en verder de nodige renten daarvan. Deze laatste vormden alleen al de helft van het inkomen.

Tot het aandeel van de kinderen behoorde o.a. "de (vaderlijke hof)-steds op Nederheijde", gewaardeerd op zestig pond met nog verschillende andere bezittingen in grond en weiden.

Het vermelde bezit maakt duidelijk, dat het over een gezeten familie gaat.

Dat de hoeve op "de Nederheijde" inderdaad door Melis betrokken is geweest, valt op te maken uit het feit, dat Melis hier in 1513 allerlei herstelwerkzaamheden doet verrichten, waarvoor o.a. door hem honderd voet "borts" en ander houtwerk wordt gekocht, dat door Cornelis Willems. wordt verwerkt.

De levende have werd eveneens aangevuld.

Naast de erfenis van zijn vader had Melis met anderen nog meerdere erfenissen te verdelen.

Vooral de tweede, waarin hij meedeelde, geeft ons een aardige kijk op de "rijkdom" van die dagen. Deze erfenis moest verdeeld worden, toen "moye Grietken Melis" (een zuster van de vader) op 15 maart 1530 overleed.

Deze nalatenschap omvatte:

1. Het nodige land, her en der gelegen.
2. $17\frac{1}{2}$ Brabantse ponden, zes pond in Philippu sguldens en ducaten en 17 stuivers.
3. Verder nog 17 Rijns guldens en 4 Goudguldens.
4. In haar beurs vond men nog 16 stuivers.

We moeten wel bedenken, dat er in die tijd geen banken bestonden, waar het geld gedeponneerd kon worden, Men moest al zijn specie en kostbaarheden zelf bewaren. Wat de waarde van het genoemde geld betreft moeten we nog vermelden, dat één Philippusgulden één gulden en 5 stuivers waard was. Of in het geheel 33 stuivers, daar één gulden omgezet kon worden in 28 stuivers. Eén Goudgulden bedroeg één gulden en tien stuivers, dus 38 stuivers. De laatste was dus vijf stuivers meer waard dan de Philippusgulden.

Tot de erfenis behoorden ook: een zilveren schaal, tien zilveren "boghens met roeskens" (misschien om de Brabantse huif op te houden), één gouden ring en één "siden Huijve" (zijden huif).

Ook het huisje van Grietje, "moye Grietkens Camer" (huisje) in de "Kerckstrate", maakte deel uit van de nalatenschap.

Deze "Kerckstrate" is in Woensdrecht thans onbekend.

Toch menen we de ligging hiervan met enige waarschijnlijkheid te kunnen bepalen.

Het zou namelijk heel goed mogelijk zijn, dat deze "Kerckstrate" lange tijd het kerkbaantje is geweest, dat naar de oude "bewaarschool" liep.

Toen de tegenwoordige kerk in 1884 pas gebouwd was, trok

men bij een begrafenis langs deze "weg" naar het kerkhof, dus over de speelplaatsen van de vroegere kleuter- en lagere school en voerde deze tot bij de kerk en tot op het kerkhof, dat rond de Stompe Toren lag. Pastoor Van Mens heeft daar in een huis aan de Kerkstraat nog enige tijd gewoond, terwijl men zijn pastorie aan het bouwen was.

Op de plaats van de genoemde kleuterschool en de speelplaats stonden toen onder andere twee huisjes, die beide door pastoor Van Mens werden aangekocht en waarvan er één als woning bestemd werd voor de schooljuffrouwen, toen in 1888 het eerste Woensdrechtse schooltje begon.

Nog meer erfenissen vielen Melis ten deel, onder andere in 1520, toen "onser moeder Margriet Laureijsdochter" overleed.

Na de dood van oom Jan Gobbert, op 30 november 1520, werd op 8 januari 1522 met de weduwe Tonie Gobberts "ghepaert ende ghedeelt".

Van zijn eerste vrouw Barbara Heijndrickxdochter, overleden 15 december 1520, werden op 2 februari 1522 staten opgemaakt.

BEROEP, BELEVENISSEN, VRIENDEN.

De vraag wat Melis' beroep eigenlijk was, lost het memoriaal niet positief op.

Allereerst had hij, zo zagen we, een landbouwbedrijf, dat hij op vaders hoeve "op de stede van de Nederheijde" uitoefende; hij had vee en bebouwde gronden. Tegelijk was hij zeker schipper of betrokken bij een schippersbedrijf. Hij had, zoals toen de gewoonte was, waarschijnlijk samen met een ander een schip.

Verder verkoopt hij stenen en bier, welke goederen hij uit Gouda en Delft moet aangevoerd hebben. Dit verklaart,

waarom hij bekend is in Dordrecht, waar hij voor de vierde keer huwde.

De uitoefening van het schippersbedrijf door een man uit Woensdrecht is helemaal niet vreemd, want de bewoners van dit dorp hadden vrijdom van tol.

Bij privilege van 8 februari 1350 had Graaf Willem van Holland, de toenmalige Heer van Woensdrecht, vrijdom van tol verleend voor al zijn onderdanen en dezen hebben daar de hele middeleeuwen door van geprofiteerd.

Daarom ook had Woensdrecht toen een tamelijk bloeiend haventje aan het Marktje, waar iedere week minstens 8 à 10 schippers aanlegden en goederen losten. Verschillenden ervan woonden in Woensdrecht, vormden samen een schippersgilde en hadden in de parochiekerk het schippersaltaar van de Heilige Nicolaas, hun patroon.

Melis moet in 1510 reeds bevriend geweest zijn met de latere schout van Woensdrecht, Jan den Schoeijtere.

Op goede voet stond hij zeker ook met de aanstaande opvolger van de Heer van Bergen. Hij tekent namelijk op: "Ic hebbe gerekent met heer Abthonis van een ende van al dat wij onderlinge gehanteert hebben ende de een den ander vuldaen, alhier anno 1526 te Bamisse."

Tussen deze financiële notities lezen we echter ook onder het jaar 1515 over een van de vele watervloeden, die de Nederlanden en ook West-Brabant teisterde en dijken deed bezwijken, zodat, om onder andere de kosten van herstel te dekken, Karel de Vijfde de zogenaamde dijkaf-laat kreeg.

SCHOUT EN RENTMEESTER.

De heerlijkheid Woensdrecht was tot 1492 in het bezit van de Heren van Cruyningen. Jonker Jan van Walhain, als opvolger van Heer Jan metten Lippen, genaamd Jan III van Glymes, nam in genoemd jaar de heerlijkheid voor

enkele duizenden ponden over. Als schout en rentmeester fungeerde Laureys Spernaghel, zoon van meester Claus Bouddenss. "doctoir in medicinen, geseten t'Antwerpen" en juffrouw Dorff Poppe.

Deze Laureys was gehuwd met Margriet, een natuurlijke dochter van Adriaan van Cruyningen, Heer van Woensdrecht. Ook na de overgang aan Van Glymes behield Laureys Spernaghel deze functie en op 3 januari 1500 werd hij zelfs bevorderd tot baljuw en opperschout van de dorpen en heerlijkheden ten zuiden van Bergen op Zoom, te weten: Hildernisse, Woensdrecht, Borgvliet, Ossendrecht, Putte, Zuidgeest en Huijbergen.

Als drossaard van dit gebied ontmoeten we in 1504 Jan de Hertoghe.

Op 4 juli 1507 werd Laureys Spernaghel ook officier (schout) van Esschen en Kalmthout, welke heerlijkheden in 1507 in het bezit kwamen van de Heer van Bergen. Daar bleef het niet bij, want in 1510 werd hij door deze heer benoemd tot drossaard van Stabroeck, Zandvliet en Berendrecht.

Langzamerhand krijgt Spernaghel een teveel aan functies en dus wordt in 1522 Hubrecht Finart schout van Ossendrecht, terwijl in 1524 Janne Schuytere zijn aanstelling krijgt tot schout van Woensdrecht.

In het drossaard-ambt kwam toen ook een wijziging.

Eerst kreeg Jan de Hertoghe in december 1520 zijn zoon Lybrecht als adjunct, doch in 1524 volgde deze zijn vader op als drossaard. Laureys Spernaghel overleed op Allerheiligen in 1528 en juffrouw Margriete, zijn echtgenote, in 1529 "omtrent Bamisse". Ook "Lybrecht de Hertoghe en de juffrouw Janna, zijn huijsvrouwe" zijn gestorven in 1529 "omtrent Bamisse".

In verband met het overlijden van Jan de Schoeijtere (de Schuytere) wordt Melis Bleck door Lybrecht de Hertoghe, bij afwezigheid van de Heer van Bergen, benoemd tot schout.

Enkele dagen later volgt ook zijn benoeming tot rentmeester. De beide commissie- of benoemingsbrieven staan opgenomen in het memoriaal.

Het memoriaal bevat sedert deze benoemingen allerlei bijzonderheden, welke met deze functies verband houden, zoals de omvang van het gebied, de namen van de ingelanden met de grootte van hun erf, de grootte der bij de vloed van 5 november 1530 ondergelopen landen, de verschuldigde tienden en niet te vergeten de keuren.

Als rentmeester had Melis ook te maken met het onderhoud van de dijken. Uit zijn aantekeningen zien we dat de zorg hiervoor niet door hem verwaarloosd is.

Ook had hij tot taak het innen der cijnsen en pachten. Het memoriaal bevat dan ook een opgave der "recepten en demeynen ende ontfanck" van alle dorpen en heerlijkheden bezuiden Bergen op Zoom. Hij had derhalve deze gelden te incasseren in Borgvliet, de Zuidgeest, de Witte Moeren, Hildernisse, Woensdrecht, Ossendrecht, Putte en Zandvliet. Het schijnt dat hij deze tienden pachtte.

TESTAMENT.

In 1529 moet Melis ernstig ziek geweest zijn, want hij maakte zijn testament, dat eveneens in zijn memoriaal is opgenomen.

Aan het slot van het testament geeft hij te kennen, dat hij verlangt begraven te worden in het koor van de kerk, onder de lessenaar aan de noordkant (de evangeliezijde) tenzij het recht der kerk hierdoor zou geschonden worden. Hij wenst verder "een tamelijc uijtvaerts", dat wil zeggen, een begrafenis volgens rang en stand, naar het inzicht van zijn erfgenamen. Hierbij kon dan de klok geluid worden, die Melis in 1528 ten behoeve van de kerk had aangekocht "tot Mechelen van meester Meedaert Wagenweijns", waarmee hij de bekende Medardus Waghevens bedoelt.

Deze "eerste clocke" woog 4000 pond min 4. Met de "pannen" of de stelling, waarin de spil met de klok was opgehangen, kostte dit 507 pond 17½ st. "elc pond gerekend tegen 5 groot Vlaams".

Het was misschien nogal voorbarig van Melis om zijn testament te maken. Hij was immers tot 1541 schout en rentmeester van Woensdrecht.

Woensdrecht, 26 februari 1992. M. Verboven-Cornelissen.

"Het ontstaan van de militaire vliegbasis in Woensdrecht" is het tweede hoofdstuk uit de doctoraalscriptie van drs. Marian Kremer, getiteld: "Woensdrecht, vliegbasis en werk, 1930 - 1983".

In de scriptie, die werd voltooid in 1989, doet zij verslag van haar onderzoek naar de mate waarin de gemeente Woensdrecht in de genoemde periode 1930 - 1983 voor de werkgelegenheid van haar inwoners afhankelijk was van de vliegbasis Woensdrecht.

Hoeveel mensen, met name burgers, werkten er?

Hoe was hun positie wat betreft hun functies die ze er bekleedden?

Welke mate van zeggenschap hadden zij?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden, werd onderzoek gedaan naar:

- de sociaal-economische ontwikkeling van de gemeente Woensdrecht,
- de ontstaansgeschiedenis van de vliegbasis en het daar tevens gevestigde militaire onderdeel Depot Straalmotoren, voorheen Straalmotoren-werkplaats,
- de invloed van het vliegtuig-bouwbedrijf Aviolanda, nu Avio-fokker geheten, dat in 1954 naar Woensdrecht kwam,
- de oprichting van Aëro Woensdrecht NV in 1968.

De scriptie is in haar geheel een zeer lezenswaardig, wetenschappelijk verslag geworden over de geschiedenis van het vliegveld Woensdrecht en de invloed die de groei van het vliegveld heeft gehad op de directe werkgelegenheid in de gemeente Woensdrecht.

Voor geïnteresseerde leden van onze heemkundekring bestaat de mogelijkheid om een kopie van de complete tekst -ongeveer 100 pagina's, waaronder 30 pagina's met verklarende noten, bronvermeldingen en bijlagen - tegen kostprijs(plus eventuele verzendkosten) te bestellen bij de schrijfster. Informatie hierover bij de redactie van Tijding.

HET ONTSTAAN VAN DE MILITAIRE VliegBASIS IN WOENSDRECHT

1. SOCIAAL-ECONOMISCHE ACHTERGROND VAN WOENSDRECHT. VOORGESCHIEDENIS.

De gemeente Woensdrecht ligt in de zuidwestelijke hoek van West-Brabant. Enige andere gemeenten in dit deel van West-Brabant zijn van zuid naar noord, Putte, Ossendrecht, Huijbergen, Bergen op Zoom, Halsteren en Steenberg. Woensdrecht ligt tussen Bergen op Zoom, Huijbergen en Ossendrecht.

In 1821 ontstond de huidige gemeente Woensdrecht uit de samenvoeging van de dorpen Woensdrecht en Hoogerheide, en de gehuchten Lindonk, Hildernisse, Zuidgeest, Korteven, Nederheide en Heimolen. *)

Aanvankelijk was het oude Woensdrecht het centrum van bestuur, waaraan de huidige gemeente haar naam te danken heeft. Nog in 1814 herbergde Woensdrecht drie kwart van de bevolking waar de nieuwe gemeente uit zou bestaan. Bovendien woonden iets meer dan de helft van de aanzienlijkste boeren of notabelen in de oude gemeente Woensdrecht, namelijk elf van de twintig. Aangezien het aantal kiesgerechtigden toen nog slechts 24 bedroeg, hadden deze boeren nagenoeg alle macht. Vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw verschoof de centrumfunctie van Woensdrecht naar Hoogerheide, als gevolg van verkeers-technische veranderingen. In Hoogerheide, waar de parochiekerk stond, kwam het gemeentehuis, en een nieuwe school. Daar concentreerde zich het zakenleven. (65) *)

De beroepsbevolking in de negentiende eeuw bestond voor ongeveer de helft uit arbeiders, vooral landarbeiders. Landarbeid was echter seizoenwerk, waardoor men regelmatig naar ander werk moest omzien.

Vanaf eind negentiende eeuw trokken veel arbeiders weg om elders, met name in Duitsland, te gaan werken, waardoor ze voor een groot deel van het jaar van gezin of familie gescheiden leefden. Ze verrichtten dan vooral grondwerk. Naast de groep arbeiders stond een aanzienlijk deel van de beroepsbevolking als landbouwer geregistreerd. Het betrof echter voornamelijk zeer kleine boeren. Slechts vijf of zes hadden een groot bedrijf. (66)

2. DE JAREN DERTIG.

Tussen 1900 en 1940 nam de bevolking van Woensdrecht toe van ongeveer 3000 tot ongeveer 4000 inwoners. Opmerkelijk is dat het aantal 4000 reeds in 1920 ruimschoots was bereikt. Tot 1940 zou de bevolkingsomvang steeds rond de 4000 blijven schommelen. Een belangrijke oorzaak hiervan was het feit, dat er in deze periode meer mensen vertrokken dan er zich vestigden. Met name in de beginjaren van de crisis was het vertrekoverschot groot, namelijk ongeveer dertig procent. Daarna zou het afnemen tot ongeveer 8,5 procent in 1940. (67)

Van de beroepsbevolking was bijna 41 procent werkzaam in de agrarische sector. Een iets geringer deel werkte in industrie en nijverheid, namelijk ongeveer 37 procent. Daarvan pendelde één derde naar de industrie in Bergen op Zoom. Rond 22 procent tenslotte werkte in de handel en dienstverlening. (68)

Het feit, dat een groot deel van de bevolking voor haar bestaan afhankelijk was van de agrarische sector, maakte dat de crisis in de jaren dertig hard aankwam. Daarbij speelde bovendien een belangrijke rol dat de grond nog steeds zeer ongelijk verdeeld was. Dus voor de meesten in deze sector was de opbrengst zonder meer laag. De trek naar Duitsland was al in de jaren twintig gestopt in verband met de slechte positie van de markt in die

jaren. De drie steenfabrieken in Woensdrecht boden al evenmin compensatie in werkgelegenheid, omdat ook zij te lijden hadden van de economische crisis en toenemende concurrentie. (69)

De werkloosheid was hoog in de jaren dertig, met name gedurende de wintermaanden. Dan stonden ruim twee maal zoveel mensen als werkzoekenden geregistreerd dan in de zomermaanden, wat de grote betekenis van de seizoenarbeid weerspiegelde. Gedurende de jaren 1933 en 1934 werd Woensdrecht met meer dan 400 werklozen geconfronteerd in de wintermaanden. Op een totaal van 1700 mensen, waaruit de beroepsbevolking toen bestond, kan dit aanzienlijk worden genoemd. In de overige jaren in dit tijdvak schommelde het aantal werklozen tussen ongeveer 300 en 350, om aan het eind van dit decennium ver boven de 400 uit te stijgen. In de zomermaanden was de werkloosheid het hoogst in de jaren 1934 en 1935, toen het aantal bijna de 200 bereikte. In de jaren daarna zou de werkloosheid in dit seizoen sterk dalen, wat het herstel in de agrarische sector zou kunnen betekenen. (70)

Aan het eind van het jaar 1930 besloot de gemeenteraad van Woensdrecht de werkloosheid in haar gemeente op te vangen door middel van werkverschaffing. Het duurde echter nog bijna een jaar voordat een commissie gevormd werd ter voorbereiding van werkverschaffing. (71) Gedurende de eerste helft van de jaren dertig lag bij werkverschaffing de nadruk op ontginning van heide, moeras en bos, zoals het gebied De Eendenkooy, waarop later het vliegveld zou worden aangelegd. De gemeente kocht de te ontginnen gronden, welke vaak particulier eigendom waren, zelf aan. Vanaf het midden van de jaren dertig zou ze voor dergelijke kosten een voorschot krijgen van het Werkfonds. Voor het arbeidsloon, dat in werkverschaffing uitbetaald moest worden, verleende de landelijke overheid subsidie. De hoogte hiervan was afhankelijk van de finan-

ciële positie van de gemeente. Aanvankelijk kreeg Woensdrecht 40 procent van de arbeidskosten gesubsidiëerd, maar gedurende de volgende jaren werd dat al gauw meer. De financiële situatie van deze gemeente ging zo sterk achteruit, dat ze in 1935 "noodlijvend" werd.

Dat betekende dat de uitgaven de inkomsten zo sterk overtroffen, dat er toezicht van provincie en rijk op het financieel beleid van de gemeente kwam. Er moest meer bezuinigd worden, ook op de werkverschaffing. De opzet van de werkverschaffing veranderde om de kosten te drukken. In de tweede helft van de jaren dertig viel daarom de nadruk op aanleg en verharding van wegen, zodat de kosten voor de aankoop van grond zeer beperkt werden. (72) Daarnaast gingen sinds 1934 steeds meer stemmen op om als gemeente de steunregeling toe te gaan passen. In 1935 kwam daartoe nog een aanmoediging van de landelijke overheid, voor wie de steunregeling inmiddels goedkoper was dan de dure werkverschaffing. Vanaf 1936 was de gemeentelijke steun ook in Woensdrecht een feit, gekoppeld aan het in dat jaar door de regering ingevoerde rouleersysteem voor de werkverschaffing. (73)

3. WERKVERSCHAFFINGSPROJECT DE EENDENKOOY.

In januari 1932 gaf de gemeenteraad van Woensdrecht groen licht voor de aankoop van het gebied De Eendenkooy en eventueel het Zwartven voor ontginning. De belangstelling ging vooral uit naar het eerste gebied, omdat dit, eenmaal ontgonnen, van betere kwaliteit zou zijn voor het uitoefenen van landbouw. De gemeente zou de grond dan kunnen verpachten, waardoor ze de kosten, gemaakt voor de werkverschaffing, kon terugverdienen. De ontginning werd zó opgezet, dat, na verkaveling van het terrein, jaarlijks aan een gedeelte in gebieden van twee bij vier hectare gewerkt kon worden. (74) Omdat sommige

gedeelten van De Eendenkooy nog gepacht werden, en niet alle pachters wilden overgaan tot pacht-ontbinding, zoals de gemeente voorstelde, moest het nabijgelegen Zwartven worden aangekocht. Er was bovendien grond nodig om het ven van De Eendenkooy te dichten. (75)

Gedurende de maanden tussen januari 1932 en mei 1933 en de periode tussen september 1933 en november 1934 werd aan de ontginning van De Eendenkooy gewerkt. Het Zwartven leverde werk op gedurende ongeveer een half jaar, namelijk van juli 1932 tot maart 1933. Onder andere om het werk op De Eendenkooy te vergemakkelijken kocht de gemeente nog wat aangrenzende percelen grond aan. Deze leverden werk op gedurende de periode tussen mei 1934 en maart 1935. De kosten voor ontginning van De Eendenkooy, aangrenzende percelen en Zwartven bedroegen ongeveer 126 000 gulden. Ongeveer drie kwart van dit bedrag ging op aan arbeidsloon, waarvoor de landelijke overheid subsidie verleende voor ongeveer 70 procent. (76)

4. VAN WERKVERSCHAFFINGSOBJECT TOT VLEGVELD.

Ruim een jaar nadat met de ontginning van De Eendenkooy was begonnen, ontstond het idee om er een vliegvelde op aan te leggen. Een feit, dat daarop van invloed geweest kan zijn, was de oprichting van de West Brabantse Aëro Club (WBAC) in de eerste helft van 1933. Overigens zou deze club zich pas in 1934 officieel met het verzoek tot het gemeentebestuur wenden om gebruik te mogen maken van het terrein De Eendenkooy voor het zweefvliegen. (77) Eveneens van belang voor de wijziging van bestemming van De Eendenkooy was met name het uitblijven van pachters voor de pas ontgonnen stukken grond. Een poging om de ontgonnen stukken grond zelf te exploiteren en dan gratis af te staan aan werklozen mislukte ook, omdat de regering daarvoor geen subsidie wilde verlenen. (78)

Met name burgemeester Rubert van Woensdrecht zou zich vanaf 1933 inspannen om op De Eendenkooy een vliegveld te realiseren. In juli van dat jaar had de KLM het terrein met het oog op de nieuwe plannen gekeurd. Ze verklaarde de ligging positief, op de route van het traject Amsterdam-Brussel-Parijs. Na wat verbeteringen zou het terrein voor passagiersvluchten kunnen worden gebruikt. Wat financiële ondersteuning van een en ander betrof, gaf de KLM te kennen daartoe geen mogelijkheden te hebben. (79) De burgemeester zou echter steeds blijken van een sterk optimisme. Nadat de verbeteringen, die op advies van de KLM zouden zijn aangebracht, zou de gemeente, volgens hem, op 1000 gulden van de KLM kunnen rekenen. Daarnaast had hij ontdekt dat vliegersactiviteiten entreegelden konden opleveren en inkomsten uit de verhuur van een tent voor de verkoop van drank en dergelijke. Toch was de gemeenteraad minder optimistisch en ging nog niet over tot een officiële aanwijzing van het terrein De Eendenkooy tot vliegveld. De raad stelde zich echter wel op het standpunt dat de gemeente de nieuw ontgonnen gebieden De Eendenkooy en Zwartven zelf diende te exploiteren. (80) Na deze vergadering ging de burgemeester energiek op zoek naar subsidiebronnen. Als eerste benaderde hij de afdeling luchtvaart van het Ministerie van Oorlog, daartoe geïnspireerd door de nabijheid van het militair oefenterrein Woensdrechtse Heide. Financiën leverde dit contact niet op, alleen de vermelding van het vliegveld op de stafkaart. (81) Een soortgelijk verzoek aan het Ministerie van Waterstaat bracht alleen de toezegging van 175 gulden per jaar vanaf het moment dat het terrein als luchtvaart- of noodlandingsterrein zou worden geëxploiteerd. (82) De KLM, opnieuw benaderd voor ondersteuning in de kosten van de aanleg van het vliegveld, hechtte geen waarde meer aan Woensdrecht voor de verbinding tussen Amsterdam en Brussel. Als enige mogelijkheid zag zij voor Woens-

drecht het houden van rondvluchten. Daartoe verwees ze naar haar "Permanent Bureau der groote luchtevenementen", dat wel interesse had. (83)

Op grond van vooral deze gegevens, en vooral omdat er geen bevredigend alternatief voorhanden was voor het terrein De Eendenkooy, besloot de raad van Woensdrecht in maart 1934 tot aanwijzing van het terrein als luchtvaartterrein. (84) De raad zou echter ook haar twijfels uiten over de plannen van de burgemeester. Zo waarschuwde zij voor een te vroege opening van het vliegterrein, welke gepland was voor de zomer van 1934. De kwaliteit van de grasmat zou daarvoor nog onvoldoende zijn. Inderdaad bleek de opening een jaar uitgesteld te moeten worden. Ook uitte de raad haar bezwaren over het feit, dat de goedkeuring door het ministerie pas na het werk aan het terrein kon worden verwacht. Maar ook op dit soort punten wist burgemeester Rubert geruststellende antwoorden te geven. (85)

Er werd intussen stevig doorgewerkt aan het vliegterrein. Op advies van de luchtvaartdienst van het Ministerie van Waterstaat werden zelfs enkele aangrenzende percelen grond aangekocht, waaronder bos, dat hinderlijk werd geacht voor de luchtvaart. Een blokhut werd gebouwd en er werd gezorgd voor EHBO-materiaal, electriciteit, telefoon en benzinedepots. (86)

Inmiddels vloeiden ook de eerste inkomsten binnen, zij het druppelsgewijs. Zo kreeg een veekoopman toestemming om voor vijftig gulden gedurende de maand april tot november zijn vee te laten grazen op het vliegterrein. Daarnaast kreeg de West Brabantse Aëro Club uit Bergen op Zoom toestemming om te oefenen en zweefdemonstraties te houden op het aankomende vliegveld. Eveneens voor vijftig gulden per jaar, tien procent van de donateursgelden, en een vergoeding voor het plaatsen van een hangar. (87)

Een keuring van het aankomende luchtvaartterrein door de luchtvaartdienst van het Ministerie van Waterstaat gaf de burgemeester aanleiding een datum vast te stellen voor de opening. Deze opening zou gepaard gaan met een vliegdemostratie, georganiseerd door het "Permanent Bureau voor groote luchtevenementen". Helaas zou de opening nú ook niet doorgaan, evenmin het vliegfeest. Door de droogte was de kwaliteit van de grasmat weer sterk achteruit gegaan. (88)

Ondanks alles verloor de burgemeester de moed niet, daarin gesteund door de gemeenteraad. Het terrein zou opnieuw ingezaaid worden of bedekt met graszoden, waarvoor desnoods een weide zou worden aangekocht.

Aan het bureau voor luchtvaartevenementen werd hiervan melding gedaan en werd het vooruitzicht gegeven op een opening rond Pasen in 1936. De burgemeester ging zelfs zover, dat hij Woensdrecht een "gemeente met internationale bekendheid" noemde "in verband met het aanwezige luchtvaartterrein". (89) Van instanties van buiten Woensdrecht kwam echter nauwelijks meer respons. De Kamer van Koophandel en Fabrieken West-Brabant wees het verzoek om subsidie voor een moderne inrichting van het vliegveld in november 1935 af. (90)

Hoe het verder ging met het vliegveld in wording zou burgemeester Rubert niet meer meemaken. Na een plotse linge opname in het ziekenhuis van Breda overleed hij eind december 1935. (91)

5. BESTEMMING VliegVELD WANKEl.

Aanvankelijk zette de nieuwe burgemeester Van der Meulen het beleid van zijn voorganger inzake het vliegterrein voort. Na een keuring in de zomer van 1936, waarvan de uitslag goed was, werd zelfs nog een opening overwogen voor het najaar. De tijd vond hij echter te kort, waardoor

Foto van het vliegveld uit 1937.
Eind jaren dertig kwam er van de kant van het Ministerie
van Oorlog belangstelling voor het vliegveld.
Op de foto: Militaire oefeningen.
Deze afbeelding is ons welwillend ter beschikking gesteld
door de gemeente Woensdrecht.

Opm. Deze foto is geplaatst door de redactie van "Tijding".
Men vindt hem dus niet terug in de scriptie van
M. Kremer.

de opening naar het voorjaar van 1937 werd verschoven. Gedurende de tweede helft van 1936 werd gewerkt aan een verordening voor landings- en stallingsgelden. In deze periode hielden tevens militairen van de luchtmacht een oefening op het vliegterrein, welke zonder problemen verliep. De vooruitzichten zagen er kennelijk goed uit. In oktober besloot het college van burgemeester en wethouders zelfs nog tot uitbreiding van het terrein. (92)

In 1937 namen de ontwikkelingen ten aanzien van het vliegveld een andere wending. Reeds in het voorjaar bleek de grasmat opnieuw in slechte staat. De Nederlandse Heide-Maatschappij maakte in haar advies duidelijk dat een intensieve bewerking nodig zou zijn gedurende een periode van vier jaar. De kosten daarvan en van een eenvoudige drainage zouden boven de tienduizend gulden uitkomen. (93) Als gevolg van deze feiten besloot de raad om na te gaan of de minister nog prijs stelde op het handhaven van dit vliegveld, zodat eventueel aan een andere bestemming kon worden gedacht. Twee maanden later werd de ontwerpverordening, die bij Gedeputeerde Staten ter goedkeuring lag, ingetrokken "aangezien niet te voorzien is dat binnen afzienbare tijd het vliegveld zal kunnen worden opengesteld". (94) Toch werd er nog geaarzeld. In mei 1938 bleek het terrein na een keuring geschikt voor sportvliegtuigen. Bovendien wekte de verhoogde aandacht van de regering voor defensie verwachtingen, met name door de uitbreiding van het garnizoen in Bergen op Zoom. Mogelijk dat daar behoefte aan een vliegveld zou ontstaan. Anderzijds speelde de burgemeester met de gedachte dat het vliegveld een particuliere onderneming zou kunnen worden. (95)

De wijziging van de bestemming van De Eendenkooy bleek echter onafwendbaar. Eind 1938 vroeg de gemeente Woensdrecht aan de Ministeries van Sociale Zaken en Waterstaat hun mening over een tijdelijke opheffing van het

vliegveld. Na overleg met het Ministerie van Oorlog, de KLM en de Nationale Luchtvaartschool kwam enige maanden later toestemming voor opheffing. Het Ministerie van Sociale Zaken bleek echter niet bereid tot subsidiëring van de omzetting van het vliegveld in bouwland.(96)

In december van 1938 besprak ook de gemeenteraad een mogelijke sluiting van het vliegveld om daarvoor in de plaats de grond te verpachten als bouw- of weiland. Het besluit daartoe nam de raad uiteindelijk in februari van 1939. Na een discussie over de kwaliteit van de grond vermeldde de burgemeester, dat er inderdaad bij de aanleg mogelijk fouten zijn gemaakt. "De grootste fout is echter dat het (vliegveld, MK) is aangelegd, terwijl er geen behoefte aan bestond." Een fout die hij toedichtte aan de gemeenteraad en "hogere instanties". (97)

Spoedig daarna werden de benzinekluisen verwijderd en in juli 1939 was het uiteindelijk gelukt om de blokhut met bijbehorende grond te verkopen.

In dezelfde periode groeide als gevolg van de internationale spanningen de belangstelling van de luchtmacht voor het vliegveld. De luchtmacht adviseerde zelfs de regering tot huur of eventueel kopen van het vliegveld. In verband met de kosten, die daaraan verbonden waren, dingde de regering er echter niet op in. Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in september van dat jaar werd het vliegveld voor de duur van één jaar gevorderd door het rijk. Met de pachters en eigenaar, de gemeente, werd een regeling voor schadevergoeding getroffen.(98)

Aanvankelijk was van de oorlog nog weinig te merken, behalve dat Duitse vliegtuigen vaak boven het vliegveld circelden. In november 1939 leek een invasie van de Duitsers aanstaande. Gemeentebestuur en Defensie ondernamen toen activiteiten om het vliegveld voor de Duitsers onbruikbaar te maken. Met behulp van omwonende landbouwers en hun werktuigen werd het vliegveld vol gezet met hin-

dernissen om het landen van vliegtuigen te beletten.
(99)

6. WOENSDRECHT KRIJGT EEN MILITAIR VLEGVELD.

Direct na de invasie in mei 1940 maakten de Duitsers het vliegveld weer bruikbaar. Daarna volgden verbeteringen aan en uitbreiding van het vliegveld. Op aandringen van de gemeente Woensdrecht werden voor deze werkzaamheden zoveel mogelijk inwoners uit deze gemeente te werk gesteld. Aanvankelijk was de werkgelegenheid op het vliegveld nogal gewild, aangezien de Duitsers hogere lonen betaalden dan in andere beroepen mogelijk was. Later nam de bereidheid om op het vliegveld te werken af en moest arbeidskracht worden gevorderd om herstelwerkzaamheden uit te voeren na bombardementen. (100)

Regelmatig saboteerden de arbeiders het werk door verbindingen weg te laten bij drainage, telefoonraden door te knippen, of afweergeschut onklaar te maken. Als gevolg daarvan mochten ze niet meer zonder toestemming uit de onmiddellijke omgeving van hun werkplaats weg, ook niet bij luchtalarm. (101)

Tijdens de bezetting had het vliegveld een professioneel aanzien gekregen. Eind 1943 was het gedraineerd, stonden er barakken, bunkers voor munitie en benzine, 86 hangars, waarvan sommige voor twee vliegtuigen geschikt waren, een werkplaats-hangar en brandputten. Na de bevrijding maakten de geallieerden het vliegveld geschikt voor zwaardere vliegtuigen. Vanaf begin 1946 stond het vliegveld weer onder Nederlands commando. (102)

Leiden-Bergen op Zoom, mei 1989. M. Kremer.

*) In regel 6 en regel 18 op bladzijde 22 van de originele scriptie zijn in deze uitgave kleine wijzigingen aangebracht. Dit gebeurde met instemming van de schrijfster. In deze uitgave betreft het bladzijde

NOTEN.

65. A. Delahaye, W. van Ham, R. Jacobs: Woensdrecht en Hoogerheide, Kleine geschiedenis van een historische tweeling. Woensdrecht 1983, p. 110 en 115. (Voortaan verwezen naar Jacobs, Woensdrecht)
66. Jacobs, Woensdrecht, tabel over het jaar 1850, p. 157; trek naar Duitsland p. 154 en 170; M.J. Cosijn, "De heerlijkheid Woensdrecht" dl. I p. 27a en 28a, een proefdruk uit 1953, Streekarchief Nassau-Brabant, Zevenbergen, archief Woensdrecht (SANB-GAW); K. Slootmans, Naar meer geestelijke weerbaarheid in de westrand van Brabant, Bergen op Zoom 1960, p. 6-8.
67. Jacobs, Woensdrecht, p. 138; H. van der Lee, De werkloosheidsbestrijding in de gemeente Woensdrecht tijdens de crisisjaren, 1930-1940, scriptie geschiedenis, Hoogerheide 1981, p. 11-12-13. Het vertrekoverschot was het grootst in Woensdrecht tot 1933, daarna nam het af. Voor de periode 1929-1940 was het gemiddelde vertrekoverschot 14 procent. De buurgemeenten kenden een soortgelijke ontwikkeling, behalve Bergen op Zoom. Vanwege de aanwezigheid van industrie kreeg deze plaats in de jaren dertig te maken met een vestigingsoverschot.
68. Van der Lee, Werkloosheidsbestrijding, p. 16 en 17. Degenen die werkzaam waren in de nijverheid werkten met name in de drie steenfabrieken die Woensdrecht sinds ongeveer de eeuwwisseling had en in Bergen op Zoom, met name in de metaal- en voedingsmiddelenindustrie.
69. Met betrekking tot de extra gevoeligheid van de agrarische sector voor de crisis, zie hfdst. I. A paragraaf 1 van deze scriptie; wat de ongelijke verdeling van de grond betreft, schrijft Van der Lee, Werkloosheidsbestrijding, p. 17 dat van de 582 personen die grond in gebruik hadden, 134 geregistreerd stonden als bedrijfshoofd: van de 411 grondeigenaren bezaten 322 personen een perceel van minder dan één hectare; van de 171 pachters hadden 92 eveneens slechts één hectare tot hun beschikking. Daarboven waren er 29 personen met land van tussen de 20 en 50 hectare, en 2 met meer dan 100 hectare. Daarnaast dient opgemerkt te worden dat een belangrijk deel van de kleine grondgebruikers niet hun hoofdinkomen betrok uit hun grond. Ze waren vaak elders in loondienst of werkloos. In dat laatste geval mocht men in Woensdrecht maximaal 3/4 hectare bewerken en bezitten ten behoeve van voedselvoorziening. Over de positie van de steenfabrieken: zie Jacobs, Woensdrecht, p. 158, Van der Lee p. 13; het stoppen van de trek naar Duitsland: zie Jacobs, Woensdrecht, p. 170.
70. Van der Lee, p. 59, bijlage 7. Aantal voor de beroepsbevolking is een schatting op grond van Van der Lee, p. 58, bijlage 6, waar hij aan de hand van aantal personen in beroepen op 31.12. 1930 komt op een totaal van 1440. Hierbij waren niet de personen met beroep - maar - zonder werk opgenomen. Het totaal van de bevolking in de leeftijdsgroep 15-64 jaar bedroeg op 31.12. 1930 2361 mannen en vrouwen.

71. Besluit werd genomen na forse discussie, zie Notulen van de gemeenteraad (NGR) 1930-1931, d.d. 29.11.1930, p. 136-140, SANB-GAW, inventarisnr. 1197. Discussie en besluit volgden op een verzoek van de Rooms Katholieke Werklieden Vereniging van Woensdrecht om werkverschaffing te organiseren. Dat het zo lang duurde voordat het besluit in daden werd omgezet kan te maken hebben met het feit dat eerst nog gewacht werd op mogelijkheden die door particulieren zouden worden geboden ten behoeve van ontginning van grond, maar er kwam geen respons, zie Van der Lee, Werkloosheidsbestrijding, p. 24 en 28; uit de notulen van de gemeenteraad blijkt bovendien dat men met moeilijk eens kan worden over het te ontginnen object, onder andere vanwege de kosten van aankoop, zie NGR d.d. 20.11.1931, p. 308-309 en 314-315; besluit tot aankoop viel 27.1.1932, NGR 1932, p. 32, SANB-GAW inv. nr. 1197 en 1198.
72. Van der Lee, Werkloosheidsbestrijding, p. 26-31; Jacobs, Woensdrecht, p. 171-174.
73. NGR 1934-1936, d.d. 22.10.1935, p. 211-212, SANB-GAW inv. nr. 1200; Van der Lee, Werkloosheidsbestrijding, p. 37-38.
74. Jacobs, Woensdrecht, p. 171; NGR 1932, d.d. 18.1.1932, p. 16-18 en 20; idem, d.d. 27.1.1932, p. 32, SANB-GAW inv. nr. 1198 en 1199; Van der Lee, Werkloosheidsbestrijding, p. 31; NGR 1932, d.d. 30.9.1932, p. 186, idem 1933, d.d. 3.1.1933, p. 1, SANB-GAW inv. nr. 1198 en 1199.
75. NGR 1933, d.d. 3.1.1933, p. 3-4 en idem 17.2.1933, p. 25-26, SANB-GAW inv. nr. 1199; Notulen Burgemeester en Wethouders 1932-1933, d.d. 13.6.1932, p. 91, SANB-GAW inv. nr. 1215; Van der Lee, Werkloosheidsbestrijding, p. 31.
76. Van der Lee, Werkloosheidsbestrijding, p. 27, 31 - 34; Jacobs, Woensdrecht, p. 171. Het Zwartven werd verkocht.
77. P.J. Michielsens, "Van ven tot startbaan", Scheldebaken, jan. 1976 (personeelsblad Straalmotorenwerkplaats), kopie in SANB-GAW; NGR 1934-1936, d.d. 15.4.1935, p. 161 punt 3, SANB-GAW inv. nr. 1200; brief aan Ministerie van Waterstaat afd. Luchtvaart, d.d. 23.1.1934, SANB-GAW 1934, doss. 48 nr 5/48B.
78. Met betrekking tot besluit tot verhuur en aanvraag van rijks-subsidie en exploitatie zie NGR 1932, d.d. 30.9.1932, p. 186 en idem 1933, d.d. 3.1.1933, p. 3, SANB-GAW inv. nr. 1198 en 1199; Jacobs, Woensdrecht, p. 171. De zweefvliegclub is vanaf 1935 regelmatig op het vliegerterrein te vinden, zie NGR 1934-1936, d.d. 15.4.1935, p. 161 punt 3, SANB-GAW inv. nr. 1200.
79. Brieven van de KLM, d.d. 28.7.1933 en 25.8.1933, de laatste met het rapport van de keuring die ze op 17.8.1933 had uitgevoerd, SANB-GAW 1933, doss.47, Luchtvaart, nr. 20/70 T en 4a/70 F. De verbeteringen die het vliegveld volgens het keuringsrapport nog diende te ondergaan waren egalisering van het terrein, dichten van greppels en kuilen, rioleren van de sloot, aanbrengen van een grasmat, kappen van een 30-tal bomen.

80. NGR 1933, d.d. 22.8.1933, p. 344 en de besloten zitting van 29.8.1933, p. 164-166, p. 19, SANB-GAW inv. nr. 1199.
81. Brief van de commandant Luchtvaartafdeling in Soest, d.d. 11.9.1933, nr. 2435 SANB-GAW 1933 doss. 47 nr. 9/70 F; brief aan Ministerie van Waterstaat, d.d. 23.1.1934, SANB-GAW 1934 SANB-GAW 1934, doss. 48 nr. 5/48 B.
82. Brief aan Ministerie van Waterstaat, d.d. 8.2.1934, SANB-GAW 1934, doss. 48, nr. 12/48 B.
83. Brief KLM d.d. 28.2.1934, SANB-GAW 1934, doss. 48 nr. 1/48 C; brief "Permanent Bureau der groote luchtevenementen J. Kleiboer" d.d. 3.3.1934 met de bereidverklaring om in augustus van dat jaar een "vliegevenement" te organiseren. Van de ontvangen entreegelden zou het 15 procent afdragen aan de gemeente. SANB-GAW 1934, doss. 48, nr. 48 B.
84. NGR 1934-1936, besloten zitting, d.d. 5.3.1934, p. 16-20, SANB-GAW inv. nr. 1200.
85. Idem, d.d. 29.5.1934, p. 49; brief van Ministerie van Waterstaat, afd. Luchtvaart, d.d. 20.6.1934, SANB-GAW 1934, doss. 48 B, nr. 26/48 B. Overige werkverschaffingsprojecten, met name verharding van wegen, werden gecombineerd met de bestemming van het terrein De Eendenkooy als vliegveld. Met name werden wegen verhard die rond het terrein lagen of daar naar toe leidden, NGR 29.5.1934, p. 48-49; idem 27.9.1934, p. 34.
86. Aankoop percelen grond, zie NGR 1934-1936, d.d. 22.6.1934, p. 61 en d.d. 27.9.1934, p. 91-92; blokhut idem, d.d. 8.10.1934 p. 166, SANB-GAW inv. nr. 1200; correspondentie van de gemeente Woensdrecht met PTT, Rode Kruis, American Petrol Company, NV Bataafsche Import Maatschappij, SANB-GAW 1934, doss. 48, nrs. 16/48 E, 1/48 E, 2/48 E, 11/48 E, 13/48 E.
87. NGR 1934-1936, d.d. 15.4.1935, p. 161, SANB-GAW inv. nr. 1200. De kosten zouden in de volgende jaren enigszins teruglopen.
88. De opening zou worden verricht door de minister van Waterstaat, zie brief Ministerie van Waterstaat, d.d. 24.5.1935, SANB-GAW 1935, doss. 48 nr. 3/48 T. Ook andere hoogwaardigheidsbekleders werden uitgenodigd, zoals de ministers van Defensie, Economische en Sociale Zaken. De eerste twee waren verhinderd, de derde zou vertegenwoordigd worden door de inspecteur voor werkverschaffing te Breda. Ook gingen uitnodigingen naar de commissaris van de koningin van Noord-Brabant en naar Gedeputeerde Staten, doss. 48, nrs. 1/48 T tot en met 9/48 T en 11/48 T. Nadat echter het vliegtuig dat een aantal Belgische directeurs van Woensdrecht naar Amsterdam zou vliegen bij de start vast zat in het zand, en zodanige beschadigingen opliep dat de heren een ander vervoermiddel moesten kiezen, werd de opening afgelast. Opnieuw was de grasmat het probleem. Volgens de burgemeester lag het incident aan de piloot die het terrein niet zou kennen. Zie brief burgemeester Rubert aan Jhr. J. van Vredenburg te Capellen, d.d. 3.6.1935, SANB-GAW, doss. 48, nr. 10/48 T. Afgelasting zie nrs. 12 t/m 16/48 T; brief KLM, d.d. 4.6.1935, 7/48 B.

89. Brief aan Permanent Bureau Kleiboer, d.d. 19.8.1935, SANB-GAW 1935, doss. 48, zonder nr.; Opmerking van de burgemeester met betrekking tot de internationale reputatie van Woensdrecht maakte hij bij de gelegenheid dat het overlijden van de Belgische koningin Astrid werd herdacht in de raad, zie NGR 1935-1936, d.d. 3.9.1935, p. 199. SANB-GAW inv. nr. 1200.
90. Brief van de Kamer van Koophandel en Fabrieken West-Brabant, d.d. 15.11.1935, SANB-GAW, doss. 48, nr. 26/48 E.
91. NGR 1934-1936, d.d. 24.12.1935, p. 230, SANB-GAW inv. nr. 1200.
92. Met betrekking tot de opening, idem, d.d. 30.6.1936, p. 262 en 28.8.1936, p. 269; met betrekking tot landings- en stallingsverordening, zie Notulen B. en W. 1936-1938, d.d. 8.7.1936, SANB-GAW inv. nr. 1215 en de brief aan Gedeputeerde Staten ter goedkeuring van deze verordening, d.d. 30.12.1936, p. 276; uitbreiding van het terrein, zie Notulen B. en W. 14.10.1936, p. 82.
93. Advies NHM: zie NGR 1937-1940, d.d. 26.4.1937, p. 16-18, SANB-GAW inv. nr. 1201; brief NHM over drainage, d.d. 21.8.1937, GA Woensdrecht, doss. 174, nr. 1/174.
94. NGR 1937-1940, d.d. 26.4.1937, p. 16-18; idem, d.d. 18.6.1937, p. 27; Overigens blijkt dat regelmatig gebruik wordt gemaakt van het vliegveld door militaire vliegtuigen, zie NGR 23.8.1937, p. 32, SANB-GAW inv. nr. 1201.
95. Idem, d.d. 2.5.1938, p. 6.
96. Brief B. en W. aan Ministerie van Waterstaat, afd. Luchtvaart en aan Ministerie van Sociale Zaken, d.d. 5.10.1938, GA Woensdrecht, doss. 66 nrs. 52/66 en 53/66; Brief aan Ministerie van Waterstaat, afd. Luchtvaart, d.d. 30.11.1938, idem, doss. 66 nr. 56/66; Ministerie van Sociale Zaken, brief d.d. 13.2.1939, doss. 66.
97. NGR 1937-1940, d.d. 20.12.1938, p. 121, besloten gedeelte van deze vergadering, p. 12, met betrekking tot het verpachten als bouw- of weiland, citaat zie NGR, d.d. 17.2.1939, p. 136, bespreking van dit punt p. 133-136, SANB-GAW inv. nr. 1201.
98. Notulen B. en W. 1939-1946, d.d. 22.2.1939, p. 14 over benzinekluisen; idem over blokhut, d.d. 12.9.1939, p. 48; idem met betrekking tot toenemende belangstelling van de luchtmacht voor het vliegterrein, d.d. 3.5.1939, p. 39 en d.d. 19.6.1939, p. 40, SANB-GAW inv. nr. 1215; NGR 1937-1940, d.d. 5.9.1939, p. 171, SANB-GAW inv. nr. 1201. Het ging om 12 pachters die recht hadden op een schadeloosstelling, vergoeding van de pacht en een bedrag daar boven op. Het ging om bedragen tussen 14 en ongeveer 300 gulden. De gemeente bezat op dat moment nog een terrein van ongeveer 36 hectare, waarvoor ook zij recht had op vergoeding, zie GA Woensdrecht, doss. 66 nr. 90/66, bewijzen van vordering door het Ministerie van Oorlog op 20.9.1939.
99. M.J. Cosijn, De heerlijkheid Woensdrecht. De oorlog 1940-1945, deel II, p. 2, SANB-GAW; Correspondentie tussen de gemeente en

de commandant van het veldleger en het commando van het luchtvaartregiment, GA Woensdrecht, doss. 66, d.d. 3.10.1939, nr. 92/66 en 6.10.1939, nr. 95/66.

100. Zie bericht GDN W 302, d.d. 10.11.1943 CAD Archief Bureau Militaire Voorbereidingen Terugkeer, Doc. Militaire Inlichtingen Dienst 1940-1945, inv. nr. 46/24; met betrekking tot het verrichten van arbeid op de vliegbasis, zie Cosijn, deel II, p. 8-10, SANB-GAW en Jacobs, Woensdrecht, p. 193.
101. CAD, Archief Doc. Militaire Inlichtingen 1940-1945, inv. nr. 46/24 bericht GDN W 301, d.d. 12.1.1944; Jacobs, Woensdrecht, p. 202.
102. CAD, Archief Doc. Militaire Inlichtingen, inv. nr. 46/24 bericht GDN W 302, d.d. 10.11.1943.

VAN WAT VERDWEEN, DEEL VIII OVER SCHARENSLIJPERS EN SCHUURSLAPERS

Velen van ons zullen zich van vroeger nog het volgende lied herinneren:

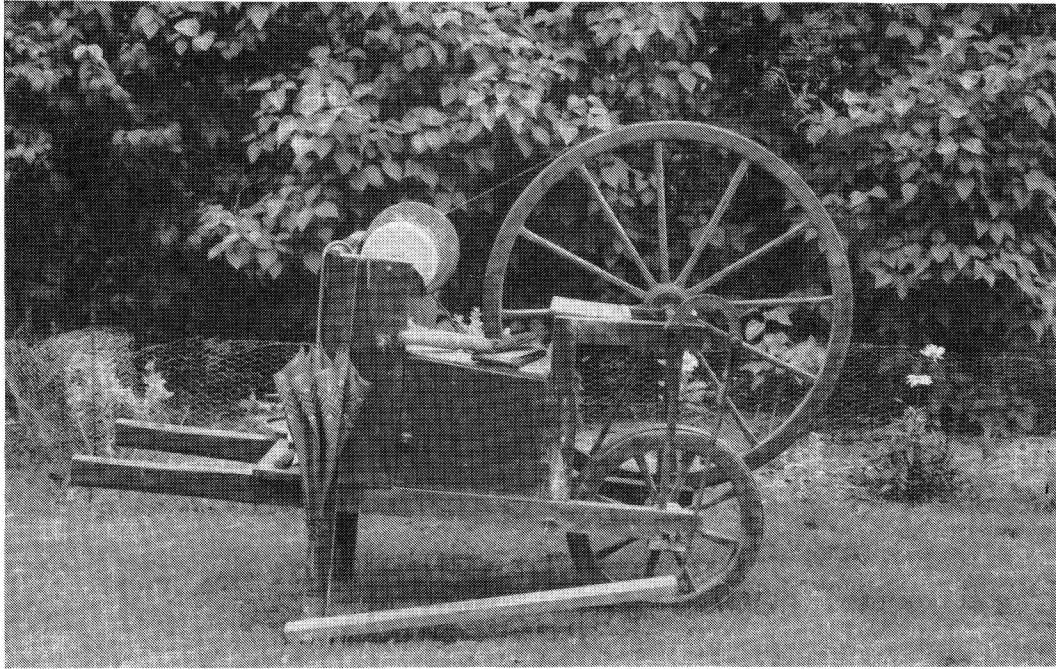
"Komt, vrienden, in het ronden,
Minnaars van eenen stiel.
Ik zal U gaan verkonden,
Hoe ik door't slijperswiel
Den kost verdien voor vrouw en kind,
Schoon blootgesteld aan sneeuw en wind.
Ter lierelom, terla!
Van linksom, rechtsom draait mijne steen
Door het roeren van mijn been,
Ju, ju, ju, ju, ju, ju, ju."

Dit volkslied gaat verder met het noemen van verschillende beroepen en de nare kanten ervan. Het laatste couplet is een ode aan het scharenslijpersvak als het beste, al vindt de dichter de genoemde ambachten toch wel goed.

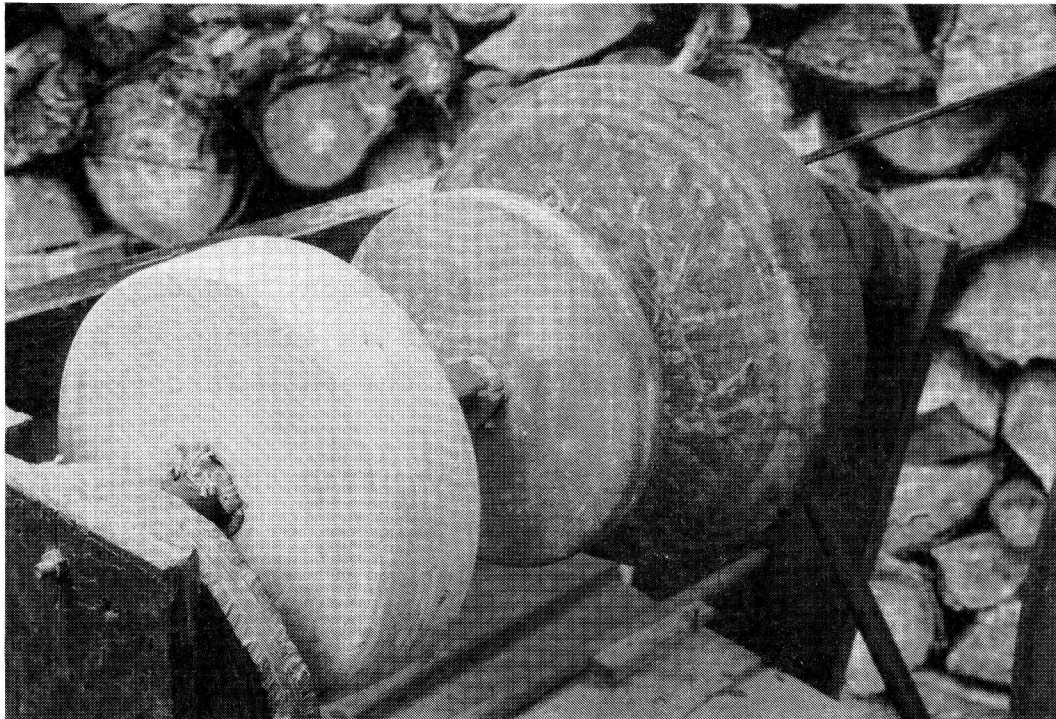
In de Zuidwesthoek waren scharenslijpers ook jarenlang een vertrouwd straatbeeld. In deze streek konden zij zich letterlijk warmen op de vele steenovens te Hoogerheide, Heerle, Wouwse Plantage, Ossendrecht en Halsteren. Op gezette tijden kwamen zij met hun wagen, hun driewieler of hun kruiwagen langs om messen en scharen te slijpen. Het waren vaklui, die meestal ten onrechte werden verguisd, of met de nek aangekeken. Misschien dat hun vrijbuitelij, hun slapen op steenovens, in schuren of onder kappingen en hun uiterlijk een beetje argwaan wekten. Immers, zij leefden niet volgens de gevestigde orde. Zij waren bij voorbaat verdacht.

UITRUSTING.

De doorsnee-scharenslijper had een kruiwagen of een ander

De kruitwagen van een scharenslijper. Afgebeelde kruitwagen is gebruikt door de "scharenslijper" in de film Merijntje Gijzen, die op de tv. rond 1970 is uitgezonden.

De slijpstenen, zoals die gemaakt zijn door de vader van onze zegsvrouw.

met de hand voort te bewegen vervoermiddel. Deze waren vaak groen geschilderd met rijkgekleurde ornamenten op de grotere vlakken. De wagen of kar was verder uitgerust met allerlei soorten slijpsteentjes, een klein aambeeldje, een hamer, tangetjes, klinkboutjes voor scharen en onderdelen voor het herstellen van een paraplu. Soms ook werden materialen, nodig voor het stoelenmatten, meegevoerd.

Met het slijpen van messen, scharen, beitels en bijlen, het repareren van paraplu's en brillen en het stoelenmatten, probeerden deze goede vaklui de kost te verdienen.

LEEFWIJZE.

Aanvankelijk gingen ze met vrouw en kinderen op pad. Voor elk te bezoeken dorp trokken ze twee of drie dagen uit. De nachten brachten ze dan door bij een boer in de schuur, meestal bij iemand bij wie ze om de zoveel tijd vaste gasten waren. Anderen maakten gebruik van de warme ruimten bij de steenovens.

Na de invoering van de leerplichtwet waren de kinderen er niet meer bij. Deze bezochten dan de internaten voor schipperskinderen, kermisexploitanten en andere rondtrekkende kostwinners.

Tijdens de vakantie gingen de kinderen weer mee op pad. Veel van deze kinderen waren ergens in een boerenschuur geboren. Anderen kwamen, vanwege complicaties bij de geboorte, op het laatste moment toch nog in een ziekenhuis ter wereld.

De aangifte bij de burgerlijke stand verliep niet altijd volgens de regels. Vaak was men enkele dagen te laat en wist men niet meer precies de datum van geboorte. Ook kwam het voor dat men de plaats van geboorte niet kon aangeven. In de oorlog gaf dit problemen bij het ver-

Handwagen van een scharen-
slijper. Duidelijk zijn de
versieringen te zien.

Handwagen met lucht-
banden.

De scharenslijper aan het werk. Rechts hangt de doek,
waarop de scharen na het slijpen werden uitgeprobeerd.

krijgen van distributiekaarten, maar dit kon ook in hun voordeel zijn bij razzia's.

Om in een gemeente te mogen slijpen, venten of stoelenmatten, hadden zij een vergunning nodig. Tevens moest men toestemming hebben om in een schuur of in een steen- of pannembakkerij te mogen slapen.

Nieuwe vergunninghouders moesten 's avonds hun papieren inleveren om ze de volgende morgen weer terug te krijgen. Dit stond in de politieverordening.

Van hen, die reeds jaren op een plaats overnachtten, werden de vergunningen niet gevraagd.

Meestal verbleef men twee nachten op hetzelfde adres.

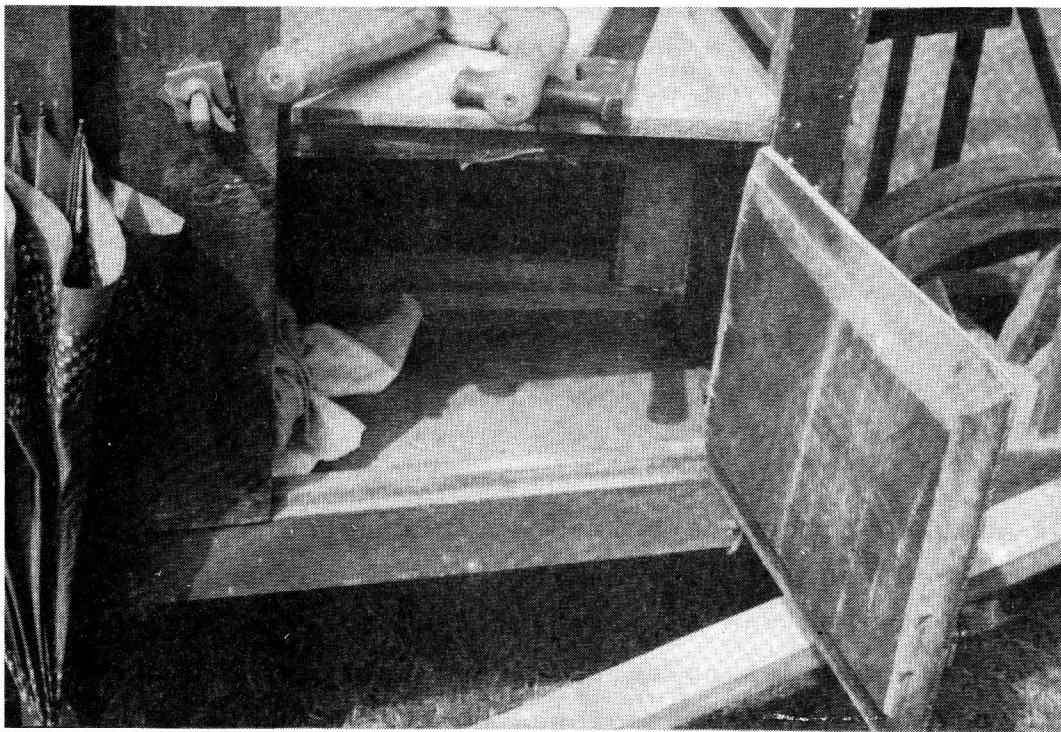
De streek was bij stilzwijgende afspraak ingedeeld in "werkterreinen". Zo was er een route Woensdrecht-Ossendrecht-Huijbergen-Wouw-Nispen-Roosendaal-Schijf-Zundert-Essen-Kalmthoutse Hoek-Huijbergen-Ossendrecht-Woensdrecht. Een andere route was: Ossendrecht-Putte-Kapellen-Hoevenen-Antwerpen en weer terug.

Het vak van scharenslijper ging over van vader op zoon. Het was traditie in enkele families. Zij bezaten binnen een familie zowel Belgische als Nederlandse papieren. Dit hing af van de plaats waar men geboren was, of in het huwelijk was getreden. Ook wist men van elkaar waar zich de naaste familie bevond. Mondeling werden bijzonderheden over elkaar doorgegeven, wanneer men elkaar tegenkwam of wist dat iemand familie zou ontmoeten.

WERKWIJZE.

De vrouwen gingen de huizen af en vroegen of er iets te slijpen was, brillen gemaakt moesten worden of stoelen gemat. Een van onze zegslieden vertelde dat haar moeder nummertjes op de te slijpen voorwerpen plakte. Zo kon zij zich niet vergissen bij het terugbrengen. Inmiddels slepen de mannen.

Foto rechts:
Nadat de schaar weer
in elkaar was gezet,
werd de scherpte
uitgeprobeerd.
Hiertoe diende een
lap, waarin ter
controle geknipt
werd.
Vooral de punt kreeg
extra aandacht.

Het kastje voor het opbergen van de mondvoorraad.

Bij het terugbrengen kreeg men zijn "loon" betaald. Wanneer het winkeliers of bakkers betrof, vroeg men om brood, een pak koffie of thee. Veel boeren betaalden ook met levensmiddelen. Hiervan leefde men in de zomer. Het geld, dat men bij elkaar verdiende, werd gebruikt om in de wintermaanden levensmiddelen te kopen en andere noodzakelijke zaken, als brandstof, te betalen.

In deze periode ging men niet op pad.

In hun scharenslijperswagen was ruimte voor een bak of kastje, waarin de mondvoorraad werd bewaard. Meestal had men al een warme hap gekregen op een afgelegen boerderij.

's Avonds vroegen de vrouwen op hun slaapboerderij warm water om koffie of thee te zetten. Ze mochten zelf geen vuur maken vanwege brandgevaar. Ze sliepen daarom ook op de begane grond. Zo konden ze bij gevaar, b.v. blikseminslag, zich snel uit de voeten maken.

Voor het slapen gebruikte men nieuw stro. Géén stro, waar al iemand in geslapen had.

Verder beschikte men soms over een paar dekens of uitgewassen juten zakken. Men sliep nooit in nieuw hooi. Dit broeide en kriebelde te veel.

Voor hun vertrek 's morgens bonden zij het stro weer netjes op en legden de juten zakken terug op hun plaats. Voor de kinderen was er in een grotere wagen een aparte ruimte in het midden. Bij goed weer liepen ze, zo ze al konden lopen, naast of achter de kar. In de ruimte in het midden was een bedje aangebracht. Soms lagen er wel drie kinderen in.

Bij de boeren kregen de kinderen melk en een appel. Wanneer de kinderen ouder werden, moesten ze altijd naast of achter de kar lopen. Dit was vooral bij warm en nat weer een weinig aangename bezigheid.

Op het slaapadres verbleven de kinderen meestal in de kar. De ouders zelf zochten altijd het stro op.

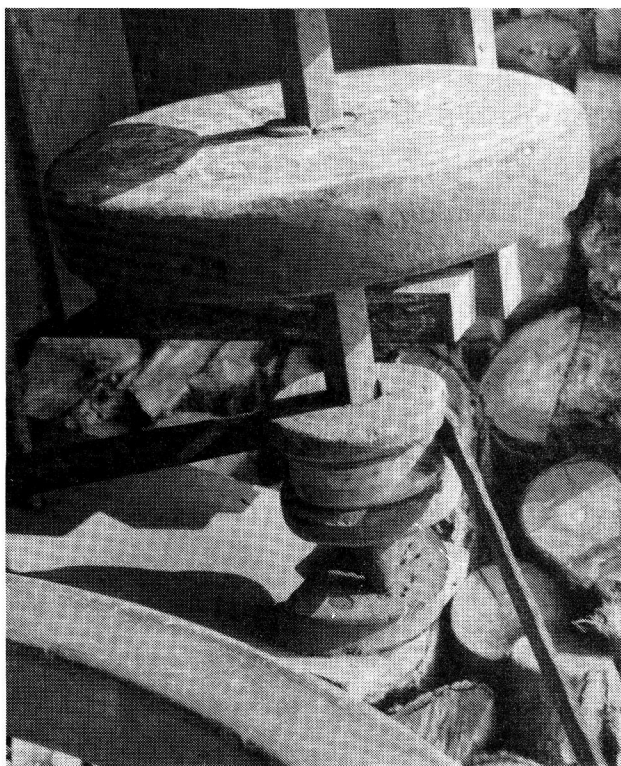
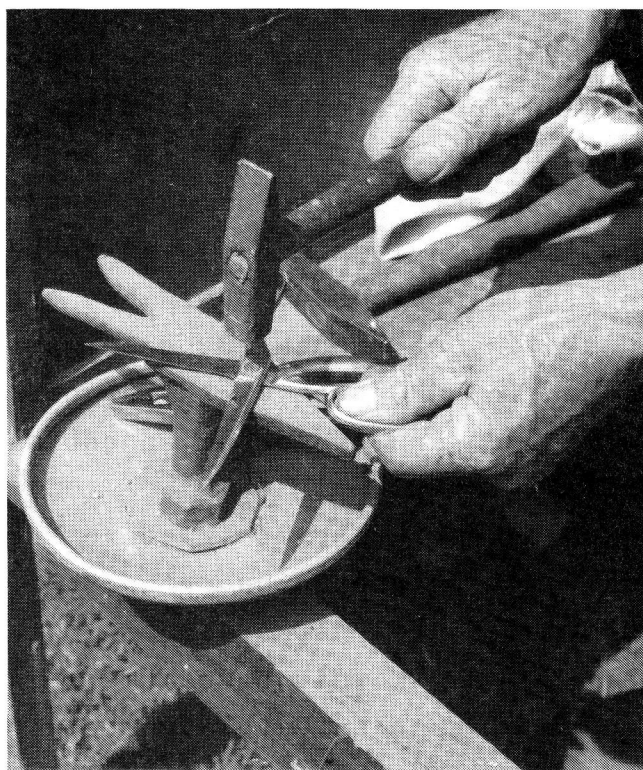

Foto links:
Goed is te zien, hoe men op een eenvoudige manier de overbrenging van het grote wiel op het stenenstelsel tot stand bracht. In het schijfje rechts werd zo nodig telkens de punt van de as verplaatst.

Foto rechts:
Het slijpen van scharen was een apart vak. De twee helften moesten gescheiden worden en later weer aan elkaar geklonken. Dit gebeurde op het kleine aambeeldje.

De mannen waren gekleed in degelijk manchester kleding. Ze droegen vaak een schipperspet en op hun vest hing een drukversierde horlogeketting met in het vestzakje een rijkbeslagen horloge.

De vrouwen waren bont gekleed.

Voor men vertrok werd er uitgebreid gewassen, geschoren en schoenen gepoetst.

DE SCHARENSLIJPERSWAGEN.

De scharenslijperskruiwagen bestond uit een gewone kruiwagen, waarop een kast gebouwd was voor de mondvoorraad, voor de kleren en de gereedschappen. Op deze kast was op sierlijke wijze een verhoog aangebracht, waarop een as was gemonteerd. Aan de rechterkant van de as bevond zich een groot houten wiel (soort karwiel of soms ook een fietswiel) met een leren riem erover. Deze riem was verbonden met een as vóór op de kruiwagen. Hierop waren enkele slijpstenen vastgezet, zeer harde voor beitels en zachte voor messen en scharen.

Het geheel werd aangedreven door de treeplank, rechts onder aan de kruiwagen.

De kruiwagens waren meestal groen geverfd met rode wielen. Verder waren ze voorzien van veel koperwerk en sierstukken, hoofdzakelijk afkomstig van paardetuig, zoals bellen en letters.

Boven de kruiwagen zat vaak een luifel, bedekt met een laag asfalt. Zo bleven bij regen de spullen droog.

TRADITIES.

Scharenslijpers waren echte buitenmensen. Zij kenden precies de maanstanden en wisten exact wanneer de zon opkwam en onderging. Bij onweersdreiging zagen ze de bui al vroeg aankomen en wisten ze welke kant deze zou uitdrijven. Zo nodig moest er dan een schuilplaats gezocht

worden.

Een Brabants spreekwoord luidt: "D'r is 'n scharesliep". Voor de bewoners van het dorp waar ze aankwamen, wilde dit zeggen dat er regen ging komen.

's Avonds hadden de scharenslijpers een aandachtig gehoor. Wie veel reist kan veel verhalen. Zij vertelden dan over wat ze op hun trektochten meemaakten. Dat er wel eens een schepje bovenop werd gedaan, zal duidelijk zijn.

Vlak voor de tweede wereldoorlog verbleven steeds minder scharenslijpers op de boerderijen en steenovens. Zij konden dan in Bergen op Zoom of Roosendaal terecht in logementen. De kruiwagens en karren werden nog wel in schuren of stallen geplaatst.

Alleenstaande mannen bleven wel op boerderijen slapen. Hun kruiwagens waren minder goed verzorgd en niet zo versierd. Zij hadden veel minder zorg voor hun eten en rekenden op een warme maaltijd of een kop koffie met enkele goed belegde boterhammen.

EEN VASTE WOONPLAATS.

Een scharenslijpersfamilie uit Bergen op Zoom trok de laatste jaren alleen nog door Bergen op Zoom, Halsteren en Borgvliet. Zij had een vaste woonplaats gevonden. Wel bleef zij de kazerne te Ossendrecht, naast de kazernes te Bergen op Zoom, als klant houden.

Eén keer in de zes weken ging men het te slijpen gereedschap ophalen en weer terugbrengen.

Men sleep niet alleen, maar verkocht ook scharen en messen. Op zaterdag was er in Bergen op Zoom een wijk waar het goed verkopen was. Dan was er weer geld.

In de "betere" wijken haalde men de scharen en messen op op een schaal met daar overheen een stofdoek.

Deze familie matte ook stoelen en het hele gezin moest daarbij meehelpen. De ouderen zochten passende rietjes

uit en de jongsten verzamelden nieuw riet.

Onze zegsvrouw uit deze familie moest als kind ook voorlezen uit een sprookjesboek voor haar grootouders. Ook moest zij voor haar vader uit de krant voorlezen. Het ging hem dan vooral om artikelen, die over de gemeenten handelden of die ongelukken als onderwerp hadden.

Haar vader kapte zelf de slijpstenen en polijstte die. De ronding bracht hij aan met een oude zeis. De vilten schijf lijmdde hij zelf.

Zij vond het leven hard en spreekt over een moeilijk bestaan. Toch was haar vader blijkbaar een goed vakman. Hij kreeg bijvoorbeeld ook de messen van het ziekenhuis, van de specialisten, te slijpen. Dit was een heel fijn werk.

Daarnaast had hij verschillende kappers en hotels als klant.

In de winter werden op het ijs de schaatsen van de beoefenaars van de schaatssport geslepen. Hij maakte ook de lintjes en de riempjes voor de Noren (schaatsen). Haar broer en zusje en zijzelf moesten dan de schaatsen helpen aanbinden of losmaken. Verder konden de jongedames bij hen een verwarmde steen krijgen voor hun koude voetjes.

PEER KAS.

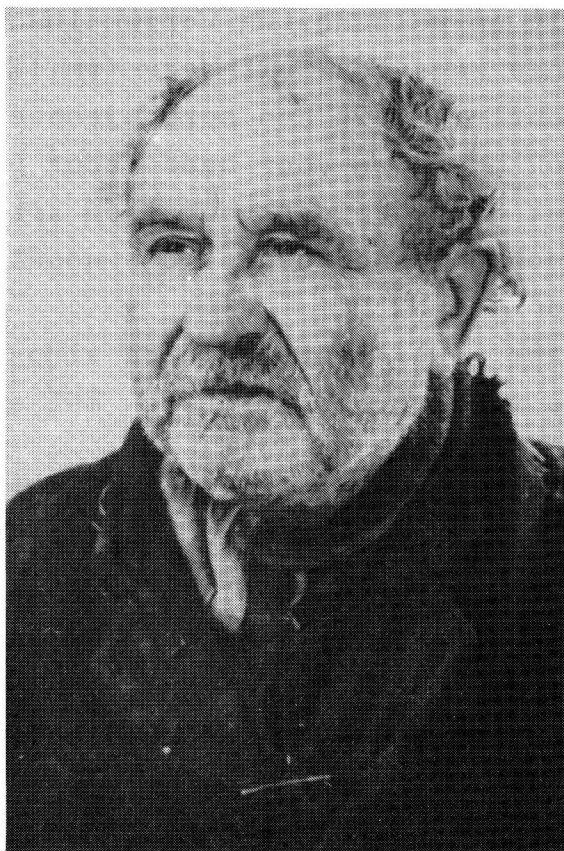
Een zeer bekende scharenslijper/zwerver was Peer Kas. Hij trok met zijn kruiwagen West-Brabant door. Overigens was Peer meer bekend om zijn verhalen, dan om zijn slijpen. Hij trok steeds grote groepen kinderen aan, die om zijn grappen en grollen zich kostelijk vermaakten. Misschien was hij enigszins te vergelijken met J.B. van der Heijden. Peer Kas heette eigenlijk Petrus Eduardus Boutier. Over zijn jeugd is weinig bekend; hij wist er zelf ook niet veel van.

Rechts:

Petrus Eduardus Boutier,
alias Peer Kas.

* Retie (B) 1.8.1897
+ Roosendaal dec. 1964

Foto uit de verzameling
van H. Heitzer, Essen,
welwillend ter beschik-
king gesteld door het
Brabants Nieuwsblad.

Foto, gemaakt in Nispen bij de winkel van de familie
Verhoeven. Uit de verzameling van M. Noors.

Hij is de zoon van Johannes Boutier en Hendrika Volkers. Zijn vader is afkomstig uit Loon op Zand en zijn moeder is een Bredase. Een zekere Jules van Elst deed op het gemeentehuis van Retie in België aangifte van de geboorte van Petrus Eduardus Boutier op 1 augustus 1897.

In Zundert staat in de archieven vermeld, dat Johannes Boutier en Hendrika Volkers daar huwden op 20 november 1880. Zij hadden zich er al eerder, 8 juni 1880, komend uit Loon op Zand, gevestigd.

Peer beweerde zijn broer en twee zusjes niet gekend te hebben. Mogelijk zijn ze al gestorven geweest vóór hij werd geboren. Zeker is dat zijn moeder in Wouw gestorven is op 10 november 1915 en er begraven ligt.

Van 1914 tot 1918 diende Peerbij de Blauwe Huzaren.

De laatste jaren van zijn leven was Nispen de thuisbasis van Peer Kas. De mensen daar waren goed voor hem, zei hij zelf.

De laatste levensdagen bracht Peer door in Charitas te Roosendaal, waar hij in december 1964 stierf.

UIT DE MODE.

Na de tweede wereldoorlog raakte het beroep van scharenslijper uit de mode. De handbewogen kar verdween.

Er kwamen auto's met daarop een slijpsteen gemonteerd.

Men kon grotere afstanden afleggen en men beschikte ook over beter slijpgerei.

Het stoelenmatten en brillenmaken raakte uit de tijd.

Eiernetjes werden vervangen door eierkokers en een nieuwe paraplu was vaak goedkoper dan de kosten voor reparatie van de oude.

Door de leerplichtwet zijn de kinderen van de scharenslijpers terecht gekomen in andere beroepen.

SCHUURSLAPERS.

Een andere groep van schuurslapers bestond uit mannen en vrouwen, die de dorpen afgingen met kaarten voor bijzondere gelegenheden, uit straatzangers en liedjesverkopers en uit lieden, die hun kost verdienden met het verkopen van elastiek, knopen, garen, etc..

Zij kwamen uit heel Nederland vandaan en zochten rond zes uur 's avonds een boerderij op om in een schuur te kunnen overnachten, na inlevering van hun identiteitspapieren. Deze kregen ze 's morgens terug, samen met een paar boterhammen en wat koffie. Dekens hadden ze niet en ze gebruikten daarom een paar juten zakken. Nadat ze zich 's morgens opgeknapt hadden, vertrokken ze weer.

Rond 1930 kwamen in deze streek nogal eens jonge mannen vragen om te mogen slapen. Dit waren zeevaarders, die te voet van Antwerpen naar Rotterdam gingen om daar te kunnen aanmonsteren voor de grote vaart. Het waren goed verzorgde lui. Ze waren voornamelijk Nederlandssprekend met een enkeling die Duits sprak.

Echter, de oude schuurslaper/scharenslijper is niet meer.

Ossendrecht, 1 juli 1992.

J. Halters.

BRONNEN.

Bij het samenstellen van dit artikel is gebruik gemaakt van gegevens die anoniem schriftelijk zijn overhandigd; van gegevens van de dochter van een bekende scharenslijper in deze streek en van een artikel uit het Brabants Nieuwsblad van 24 februari 1962.

Allen hartelijk dank voor hun spontaan verstrekte informatie.

Het is de redactie van "Tijding" bekend, dat bij veel leden van onze heemkundekring niet alleen belangstelling bestaat voor de streekgeschiedenis in het algemeen, maar dat velen ook geïnteresseerd zijn in de verrichtingen van zijn of haar persoonlijke voorouders. Ze zoeken antwoorden op vragen als: wie waren mijn voorouders?, waar kwamen zij vandaan?, wat deden zij voor hun beroep en waar woonden zij?

Om dit te weten te komen is genealogisch onderzoek nodig.

Het is om deze reden dat de redactie de, door ons zeer gewaardeerde, medewerking heeft gevraagd van de heer Marcel Moors. Iemand, die reeds jarenlang genealogisch onderzoek doet en dientengevolge de beschikking heeft over een groot aantal, bijna kant-en-klare, stambomen van families uit onze Zuidwesthoek.

Omdat alle facetten van heemkunde in "Tijding" hun plaats moeten kunnen krijgen, is besloten om de genealogische bijdrage te beperken tot het publiceren van enkele, willekeurig gekozen, stambomen per keer. Let wel: geen volledige zogenaamde kwartierstaten, maar de weergave van een stamboom in directe lijn. Ze zijn door ons bedoeld als leidraad voor eventueel verder onderzoek. Niet alleen voor de direkt betrokkenen, maar ook voor verwanten en andere geïnteresseerden.

GENEALOGISCHE KRONIEK

door Marcel Moors.

BOLDERS

Gerardus

huwde vóór 1678 Maria Boij:

zoon Petrus, geb. 24.3.1678 Kalmthout (B), overl. -,
huwde 7.9.1717 Kalmthout Elisabeth Swagemakers, geb. -,
overl. 26.3.1796, Kalmthout.

Kinderen: Gerardus * 1719, Cornelius * 1722, Johannes * 1724 en Catharina * 1727.

* > geboren

- zoon Gerardus, geb. 28.2.1719 Kalmthout, overl. 7.2.1776 Kalmthout,
huwde 24.11.1746 Kalmthout Anna Maria Goossens, geb. -,
overl. 5.4.1794 Kalmthout.
Kinderen: Petrus * 1747, Petrus * 1749, Johannes
Franciscus * 1752 en Maria Magdalena * 1757.
- zoon Petrus, geb. 13.4.1749 Kalmthout, overl. 26.9.1810 Kalmthout,
huwde 9.11.1775 Kalmthout Catharina Fraters, geb. 8.1.1754
Kalmthout, overl. 28.12.1810 Kalmthout, dochter van
Cornelis Fraters en Margaretha Maurits.
Kinderen: Maria Catharina * 1775, Gerardus Maria
* 1776, Cornelius * 1778, Maria Catharina * 1780,
Maria Elisabeth * 1782, Martina * 1784, Anna Cathari-
na * 1786, Johannes Franciscus * 1787, Johanna Maria
* 1789, Petrus Jan * 1791, Quirinus * 1793, Maria
Cornelia * 1796 en Wilhelmus * 1798.
- zoon Cornelis, geb. 16.8.1778 Kalmthout, overl. 23.2.1859 Kalmthout-
Heikant, arbeider-landbouwer,
huwde 17.6.1801 Kalmthout Anna Catharina van Oevelen, geb.
9.11.1766 Kalmthout, overl. 30.3.1848 Kalmthout,
dochter van Adrianus van Oevelen en Elisabeth Palinckx.
Kinderen: Petrus Johannes * 1801, Johannes Francis-
cus * 1804 en Adrianus Gislaine * 1806.
- zoon Petrus Johannes, geb. 22.8.1801 Kalmthout, overl. 23.7.1832
Ossendrecht, arbeider,
huwde 23.12.1826 Ossendrecht Anna Catharina Mous, geb.
21.5.1803 Ossendrecht, overl. 7.12.1876 Ossendrecht,
arbeidster, dochter van Petrus Mous, arbeider, geb.
Huijbergen en Josina van Zundert, geb. Zandvliet (B).
Zij huwde voor de tweede maal 21.11.1835 Ossendrecht
met Cornelis Konings, arbeider, geb. 1802 Roosendaal,
overl. 9.7.1849 Ossendrecht, zoon van Arnoldus Ko-
nings en Elisabeth Suijkerbuijk.
Kinderen uit het eerste huwelijk: Johanna Maria * 1827,
Petrus Franciscus * 1828 en Cornelius * 1829.
- zoon Petrus Franciscus, geb. 3.8.1828 Ossendrecht, overl. 9.2.1893,
arbeider,
huwde 5.12.1855 Ossendrecht Maria Theresia Smout geb.
20.11.1830 Ossendrecht, overl. 5.10.1895 Ossendrecht,
arbeidster, dochter van Petrus Johannes Smout en
Elisabeth Hertogs, beiden geboren te Ossendrecht.
Kinderen: Elisabeth * 1854, Petrus Johannes * 1856,
Anna Catharina * 1859, Johanna * 1861, Johanna Maria
* 1863, Anna Cornelia * 1865, Adrianus Cornelius
* 1867, Johannes Baptist * 1871, Rosalia * 1873 en
Petrus Jacobus * 1876.
- zoon Petrus Jacobus, geb. 16.4.1876 Ossendrecht op huisnummer A 30,
overl. 13.4.1932, Ossendrecht, autoverhuurder, koop-
man in wild en gevogelte, voerman,
huwde 4.2.1901 Ossendrecht Elisabeth Cornelia van Dooren,
geb. 23.8.78 Ossendrecht, overl. ? buiten Ossendrecht,
dochter van Adrianus van Dooren en J.C. de Dooij
uit Ossendrecht.

Kinderen: Maria Catharina * 1901, Anna Maria Catharina * 1903, Johanna Mathilda Antonia * 1905, Petrus Franciscus * 1907, Mathildis Johanna * 1909, Julia Maria * 1911, Antonia Catharina * 1914, Johanna Maria * 1915, Godefrida Maria * 1918 en Rinilda Emma Vincentina * 1921.

zoon Petrus Franciscus, geb. 19.2.1907 Ossendrecht, overl. 17.4.

1967 Roosendaal

huwde 22.10.1946 Ossendrecht Isabella Henriëtta Maria Timmermans, geb. 24.7.1902, Ossendrecht.

Zij was de dochter van Petrus Johannes Timmermans, kleermaker, en M.C. v.d. Poel, beiden geboren te Ossendrecht.

Zij lieten geen kinderen na.

Bij de in 1947 gehouden volkstelling kwam de naam Bolders als volgt voor:

In de provincie Zeeland: Sint Jansteen 1x
Oud-Vossemeer 1x

In de provincie Noord-Brabant:

Bergen op Zoom 1x
Halsteren 4x
Nieuw-Vossemeer 1x
Ossendrecht 29x
Putte 2x
Steenbergen 21x
Woensdrecht 12x
Wouw 2x

In de provincie Limburg: Heerlen 6x
Hoensbroek 1x
Kerkrade 5x
Noorbeek 5x

GROFFEN

- Petrus,
huwde Cornelia Snacken:
- zoon Gabriël, geb. 13.3.1739 Bergen op Zoom-Borgvliet, overl.
1793 Bergen op Zoom-Borgvliet,
huwde Anna Cornelia Jacobs, geb. te Woensdrecht, land-
bouwster.
Kinderen: Jacobus * 1782 en Wilhelmus * 1786.
- zoon Jacobus, geb. 3.2.1782 Bergen op Zoom-Borgvliet, overl.
4.1.1855, Bergen op Zoom, wagenmaker,
huwde 22.11.1813 Bergen op Zoom Johanna Schneider, geb.
24.3.1791 Bergen op Zoom, overl. 5.3.1867 Woens-
drecht, dochter van Johannes Antonius Schneider,
geb. te Horsten (bij Stadskanaal), wagenmaker en
van Catharina van Eekeren, geb. te Bergen op Zoom.
Kinderen: Adam * 1817.
- zoon Adam, geb. 20.8.1817 Bergen op Zoom, overl. 26.3.1898
Woensdrecht, timmerman-wagenmaker,
huwde 3.8.1843 Bergen op Zoom Petronella van de Boom, geb.
14.2.1816 Bergen op Zoom, overl. 30.10.1878 Woens-
drecht, dochter van Cornelis v.d. Boom, geb. te
Wouw, arbeider en van Elisabeth Melsen, geb. te
Huijbergen.
Kinderen: Jacobus * 1846, Antonius * 1850, Adrianus
Cornelius * 1853 en Franciscus * 1857.
- zoon Antonius, geb. 1.4.1850 Woensdrecht op huisnummer B1, overl.
na 1930 in Woensdrecht?, wagenmaker,
huwde 1.2.1876 Woensdrecht Johanna van Ostaay, geb.
9.5.1852 Woensdrecht op huisnr. A 29, overl. na
1930 te Woensdrecht?, dochter van Petrus Johannes
van Ostaay, geb. te Woensdrecht, smid en van Dim-
phina Monté, geb. te Woensdrecht, winkelierster-
landbouwster.
Kinderen: Alphonsus Laurentius * 1878 en Theodorus
Alphonsus Eduard * 1894.
- zoon Alphonsus Laurentius, geb. 5.1.1878 Woensdrecht op huisnr.
A 34, overl. ?, timmerman,
huwde 18.4.1885 Woensdrecht Maria Isabella de Jong, geb.
te Woensdrecht, dochter van Antonius de Jong, geb.
te Woensdrecht, landbouwer en van Josepha Francisca
van de Moer, geb. te Woensdrecht.
Kinderen: Antonius P.Joh. * 1913, Adam Eugenius An-
tonius * 1914, Godefridus Jacobus Mathildis * 1915,
Julius Cornelia * 1916, EduardusJohannes Alphonsus
* 1920, Ludovicus Eugenius * 1921, Josephus Gerardus
* 1921, Adrianus Andreas * 1924, Johannes Theodorus
* 1925 en Eugène Godefridus Rosalia * 1926.

zoon Godefridus Jacobus Mathildis, geb. 6.9.1915 Woensdrecht,
overl. 4.6.1991 Woensdrecht, timmerman,
huwde FranciscaVirginia Klaassen, geb. 20.4.1920 Woens-
drecht, dochter van Henricus Petrus Klaassen,
geb. te Woensdrecht, melkslijter, en van Johanna
Elen, geb. te Schoten (B)

Bij de in 1947 gehouden volkstelling kwam de naam Groffen
als volgt voor:

In de provincie Gelderland:	Heerde	5x
	Lichtenvoorde	1x
	Nijmegen	4x
In de provincie Noord-Holland:	Amsterdam	4x
	Haarlem	4x
	Hilversum	1x
	Zaandam	1x
In de provincie Zuid-Holland:	's-Gravenhage	12x
	Rotterdam	14x
	Delft	1x
	Gorinchem	1x
	Monster	1x
	Noordwijkerhout	1x
	Rijswijk	1x
	Voorburg	1x
In de provincie Zeeland:	Sint Laurens	1x
	Oud-Vossemeer	1x
	Tholen	1x
	Vlissingen	2x
In de provincie Noord-Brabant:	Bergen op Zoom	84x
	Best	2x
	Breda	2x
	Fijnaart	1x
	Halsteren	36x
	Den Bosch	6x
	Huijbergen	6x
	Loon op Zand	1x
	Ossendrecht	3x
	Roosendaal	6x
	Tilburg	18x
	Woensdrecht	26x
	Wouw	16x

BORREMANS

Catharina, geb. 1792 te Zele (bij Lokeren (B)), dienstbode
in Cruybeek bij Antwerpen.
Kinderen: Carolus Henricus * 1816.

zoon Carolus Henricus, geb. 18.2.1816 Antwerpen, overl. 18.9.1853
Woensdrecht op huisnr. B 36, arbeider,
huwde 1.8.1840 Ossendrecht Anna Dimphina Leijten, geb.
13.12.1818 Ossendrecht, overl. 25.10.1910 Woensdrecht,
arbeidster, dochter van Pieter Leijten, arbeider, geb.
Ossendrecht en A. Th. Claassens, geb. Lillo (B).
Anna Dimphina Leijten huwde voor de 2e keer 11.4.1872
Adrianus Verhaert in Woensdrecht, geb. 1.4.1827
Woensdrecht, overl. na 1910, arbeider, zoon van
Henricus Verhaert, geb. te Zundert en van Anna van
Oevelen, geb. te Woensdrecht.
Kinderen: Petrus * 1840, Jacobus * 1843, Adrianus *
1844, Johannes Franciscus * 1846, Johannes Baptist
* 1849 en Anna Maria Catharina * 1853.

zoon Adrianus, geb. 30.11.1844 Woensdrecht, huisnr. B 30, overl.
29.3.1922 Woensdrecht, arbeider, winkelier, herber-
gier en koopman,
huwde 2.9.1865 Woensdrecht Petronella Verbeek, geb. 16.1.
1847 Woensdrecht, huisnr. A 2, overl. 10.10.1932
Woensdrecht, arbeidster, dochter van Petrus Verbeek,
arbeider, geb. te Woensdrecht en van Adriana van
Oevelen, geb. te Woensdrecht.
Kinderen: Dimphina * 1865, Adriana Maria * 1866,
Maria Catharina * 1866, Maria Theresia * 1868,
Petrus Johannes * 1870, Adriana * 1872, Johanna
Catharina * 1876, Johannes Franciscus * 1878,
Jacobus * 1880, Antonius * 1881, Charles Alphonsus
* 1883, Johannes Cornelius * 1885, Petrus Johannes
Carolus * 1887 en Petrus Guilhelmus * 1889.

zoon Johannes Cornelius, geb. 16.10.1885 Woensdrecht op huisnr.
B 61, overl. ?, kleermaker,
huwde 18.1.1911 Woensdrecht Isabella Hugens, geb. 2.6.
1886 Woensdrecht op huisnr. B 177, overl. 10.8.1948,
dochter van Jacobus Hugens, geb. te Woensdrecht en
van Johanna Hoeks, geb. te Woensdrecht.
Kinderen: Adrianus Petrus Jacobus * 1911, Constan-
tinus Petrus Johannes * 1913, Petrus Johannes
* 1914, Alphonsus Wilhelmus Franciscus * 1916,
Franciscus Aloysius * 1918, Florentinus Alphonsus
* 1920, Antonius Cornelis * 1922 en Constantinus
Gerardus * 1924.

zoon Antonius Cornelis, geb. 31.5.1922 Woensdrecht, overl. 2.10.
1984 Woensdrecht, schoenhandelaar,
huwde 25.7.1950 Woensdrecht Maria Elisabeth van Zundert,
geb. 11.12.1924 Woensdrecht, dochter van

Alphonsus van Zundert, geb. te Diemen, schoenmaker,
en van Antonetta Johanna Maria Michielsen, geb. te
Woensdrecht.

Bij de in 1947 gehouden volkstelling kwam de naam Borre-
mans als volgt voor:

In de provincie Gelderland:	Arnhem	1x
	Nijmegen	8x
	Ubbergen	12 x
In de provincie Noord-Holland:	Zaandam	2x
In de provincie Utrecht:	Langbroek	1x
In de provincie Zuid-Holland:	Rotterdam	56x
	's-Gravenhage	47x
In de provincie Zeeland:	Zierikzee	1x
In de provincie Noord-Brabant:	Bergen op Zoom	3x
	Breda	3x
	Oosterhout	2x
	Ossendrecht	2x
	Reusel	1x
	Roosendaal	2x
	Woensdrecht	20x
In de provincie Limburg:	Maastricht	1x
	Eijgelshoven	1x
	Eijsden	3x
	Roermond	1x
	Venlo	1x

VERHAERT

- Cornelis, Overl. 17.1.1804 Zundert
huwde Henriëtte v.d. Broek, overl. 7.6.1790 Zundert.
Kinderen: Hendrik * 1786.
- zoon Hendrik, geb. 29.7.1786 Zundert, overl. vóór 1858 ?,
landbouwer,
huwde 2.6.1813 Huijbergen-H'heide, Anna van Oevelen, geb. 29.1.
1789, Woensdrecht, overl. 23.10.1867 Woensdrecht,
dagloonster, dochter van Adrianus van Oevelen, geb.
te Woensdrecht en van Dimphina v.d. Bergh, geb. te
Huijbergen.
Kinderen: Severinus * 1830.
- zoon Severinus, geb. 25.6.1830 Woensdrecht, overl. 5.7.1918 Ossendrecht,
arbeider,
huwde 20.10.1858 Ossendrecht Petronella de Vos, geb.
29.5.1830 Ossendrecht, overl. 19.12.1894 Ossendrecht,
arbeidster, dochter van Jacobus Josephus de Vos,
geb. te Putte, arbeider en van Johanna Spijkers, geb.
te Ossendrecht, arbeidster.
Kinderen: Adrianus * 1861.
- zoon Adrianus, geb. 11.2.1861 Ossendrecht, huisnr. A 5a, overl. te
Huijbergen 1934?, arbeider,
huwde 8.1.1890 Huijbergen Johanna Maria Broosus, geb. 12.9.
1864 Huijbergen op huisnr. A 4, overl. Huijbergen na
1934, arbeidster, dochter van Martinus Broosus geb.
te Huijbergen, arbeider en van Johanna Konings, geb.
te Bergen op Zoom, arbeidster.
Kinderen: Petrus Martinus * 1889 en Severinus * 1891.
- zoon Severinus, geb. 2.10.1891 Huijbergen, overl. ?, arbeider,
huwde 6.2.1920 Huijbergen Maria Petronella Verleijzen, geb.
26.1.1898 Kalmthout, dienstmeid.
Kinderen: Jacobus Adrianus * 1920, Christianus
Adrianus * 1923, Petrus Martinus * 1924, Michael
Petrus Emmanuel * 1926 en Johanna Juliana Henrica
* 1932.
- zoon Jacobus Adrianus, geb. 5.11.1920 Huijbergen,
huwde Elisabeth Petronella Veraart, geb. 18.12.1923 Wouw,
overl. vóór 1992 ?, dochter van Marinus Petrus Jo-
hannes Veraart, geb. te Bergen op Zoom, vrachtrijder,
en van Maria Cornelia Boden, geb. te Wouw, dienst-
bode.
Kinderen: o.a. Ludovicus Maria * 1959.
- zoon Ludovicus Maria, geb. 5.9.1959 Huijbergen, slager,
huwde 13.8.1981 Woensdrecht Theresia Caroline Henriëtte
Soffers, geb. 18.10.1959 Woensdrecht, dochter van
Louis Soffers, geb. te Ekeren (B), slager en van
Alice Josephine v.d. Linden, geb. te Antwerpen.
Kinderen: Lucas Jacobus Martine * 1988.
- zoon Lucas Jacobus Martine, geb. 8.1.1988 Bergen op Zoom.

Bij de in 1947 gehouden volkstelling kwam de naam Verhaert (excl. variaties als Verhaart, enz.) als volgt voor:

In de provincie Noord-Holland:	Amsterdam	12x
	Haarlem	4x
In de provincie Zuid-Holland:	Wassenaar	2x
In de provincie Zeeland:	Vlissingen	1x
In de provincie Noord-Brabant:	Eindhoven	2x
	Bergen op Zoom	4x
	Huijbergen	12x
	Roosendaal	5x
	Woensdrecht	3x
In de provincie Limburg:	Eijgelshoven	1x

BRONNEN:

Doop- trouw- en begraafboeken van vóór 1811.

Geboorte-, Huwelijks- en Overlijdensregisters Burgerlijke Stand vanaf ± 1811.

Bevolkingsregisters vanaf ± 1830.

Streekarchieven Zevenbergen, Etten-Leur, Prinsenbeek, Oosterhout, Heusden, Eindhoven.

Gemeente-archieven Bergen op Zoom, Roosendaal, Breda, Rucphen, Tilburg, 's-Hertogenbosch, Rotterdam, 's-Gravenhage.

Gemeente-archieven Antwerpen, Essen, Kalmthout, Wuustwezel.

Rijksarchieven 's-Hertogenbosch, Middelburg, 's-Gravenhage.

Rijksarchieven Antwerpen, Gent.

Centraal Bureau voor Genealogie, 's-Gravenhage.

Frans Buijsen, "Familie Van den Bergh 1660-1800".

Nederlands Repertorium van Familienamen, Meertens Instituut voor Dialectologie, Amsterdam.

ERRATA BIJ LANDGOED 'GROOTE MEER', TIJDING 1992-1

In Tijding 1992-1 zijn enkele onjuistheden in de tekst of onder de geplaatste illustraties geslopen. Hieronder volgt de bladzijde met de aan te brengen correctie.

- Blz. 7: "Landgoed Groote Heer" in de titel moet zijn:
"Landgoed Groote Meer".
- Blz. 23: Onder de foto staat: "Jachthuis "het Hof" anno 1991". Er hoort te staan: "Jachthuis "het Hof" anno 1902".
- Blz. 25: Onder de foto staat de vermelding: "Café "Meerzicht" met de woning van boswachter Huijgens"
De juiste omschrijving is: "Café "Meerzicht" (rechts) met links de woning van boswachter Frie Danen".
- Blz. 35: Het jaartal op de 12e regel van boven is niet "1991", maar "1919".
- Blz. 57: Bij de foto hoort niet vermeld te staan het jaartal "1940" maar "1930".

Contactadressen van de werkgroepen van de Heemkundekring
"Het Zuidkwartier" per 1 augustua 1992.

1. Heemschut L. Timmermans, Dorpsstraat 55,
4634 TN Woensdrecht, tel. 01646-12546.
2. Toponymie C. van Opdorp, Pr. Clausstraat 3,
4631 LZ Hoogerheide, tel. 01646-13830.
3. 't Kwartier Vacant
4. Distributie J. Halters, Stenenhoef 2, 4641 CH
Ossendrecht, tel. 01647-2854.
5. Archeologie M. van Gink, Laagstraat 15, 4641 SP
Ossendrecht, tel. 01647-2576.
6. Oude Handwerktechnieken
Mevr. E. Suijkerbuijk - van Agtmaal,
Raadhuisstraat 114, 4631 NJ Hoogerheide,
tel. 01646-12536.
7. De Zanggroep Mevr. M. Pijnen-Verresen, Mgr. Poels-
straat 43, 4631 CA Hoogerheide,
tel. 01646-12895.
8. Redactieraad A. Pijnen, Mgr. Poelsstraat 43,
4631 CA Hoogerheide, tel. 01646-12895.
Inleveren kopie: Stenenhoef 2, 4641 CH
Ossendrecht, tel. 01647-2854.
9. Oude talen, gezegden, spreuken, etc.
W. Groffen, Antwerpsestraat 129,
4631 RA Hoogerheide, tel. 01646-12441.
10. Evenementen Vacant.
11. Documentatie A. van Pul, Duinstraat 40,
4631 KV Hoogerheide, tel. 01646-13423.
12. Kruidentuin Mevr. J. Bruyns-Soffers, Duinstraat 54a,
4631 KV Hoogerheide, tel. 01646-13264.
13. Museum L. Timmermans, Dorpsstraat 55,
4634 TN Woensdrecht, tel. 01646-12546.
14. Fotografie L. Timmermans, Dorpsstraat 55,
4634 TN Woensdrecht, tel. 01646-12546.
15. Genealogie In oprichting.

Het bestuur verwelkomt suggesties van onze leden voor
eventuele andere werkgroepen.

Op de voorplaat een fragment van de
kaart van Jacop van Deventer,
cartograaf 1512 - 1575, gecopieerd
met toestemming van de uitgever,
M. Nijhoff te 's-Gravenhage.